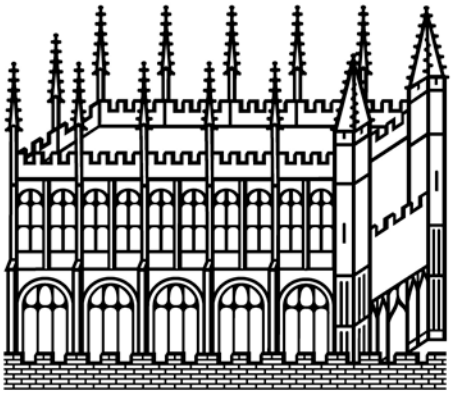

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

رسالۂ غوثیہ - مسمّی بہ نشاط العشق - از ارشادات حضرت غوث اعظم رح -

بوستان محشّی - جلی قلم مانند اوسط قلم قطعہ کمال خوشخط مصنفۂ حضرت شیخ سعدی رح -

ایضاً - دو مصرعہ جلی خوشخط -

ایضاً - بوستان قلم اوسط -

ایضاً - سہ مصرعہ متن و حاشیہ مین -

ایضاً - مترجم بترجمہ نظم اُردو ہموزن شعر بشعر - ترجمہ از نتیجہ مع منشی گوبند پرساد فصاحت مخلص -

انفاس الاکابر و انوار الضمائر - دو رسالہ موقت و عرفان مین مصنفۂ مولوی محمد نعیم اللہ -

مثنوی شاہ بوعلی قلندر - عارفانہ مضمون از شاہ بوعلی قلندر -

مثنوی مولوی روم - نہایت خوشخط چار مصرعہ بہ شش دفتر مشہور از نتیجہ طبع عرفانی حضرت مولانا جلال الدین رومی با لحاق دفتر ہفتم -

شرح مثنوی روم - حاوی المتن بسبیط شرح ہو نادر از تصنیفات مولانا عبد العلی ملقب بہ بحر العلوم تین جلد مین

ایضاً - مسمّی بہ لطائف معنوی تصنیف مولوی عبد اللطیف

ایضاً - مسمّی بہ مکاشفات رضوی مصنفۂ مولوی محمد رضا -

مثنوی سلسبیل - در وعظ از حکیم مسیح حسین امروہوی

مجالس العشاق - باتصویر از میر سلطان حسین بنیرۂ شہنشاہ امیر تیمور -

منطق الطیر - نادر مثنوی مخاطبات طرف طیور کے اور جوابات اُنکے مصنفۂ حضرت شیخ فرید الدین عطار -

نظم اللآلی - شرح قصیدہ بدأ الامالی عربی زبان کا جسکی شرح نظم فارسی حافظ محمد بخش رحیقی نے فرمائی -

مثنوی بزم وصال - معرفت کے مذاق مین عمدہ مثنوی ہے -

مثنوی شیخ بہلول - حکایات اندرز آمیز -

حدیقہ حکیم سنائی - درسی کتاب مذاق تصوف مین -

معدن الجواہر - محاسن اخلاق کا بیان مصنفۂ ملا طرزی -

انوار الرحمن - تفسیر البیان - ملفوظات حضرت مولانا عبد الرحمن -

مجموعہ کلیات مثنویات - مشتمل دو رسالہ ذیل از حضرت شیخ فرید الدین عطار -

۱ - رسالۂ جواہر الذات - ۲ - رسالۂ سلاح - ۳ - رسالۂ آلہی نامہ

۴ - رسالۂ مختار نامہ - ۵ - رسالۂ منطق الطیر -

۶ - رسالۂ بلبل نامہ - ۷ - رسالۂ نزہت الاحباب

۸ - رسالۂ مفتاح الفتوح - ۹ - رسالۂ بے سر نامہ -

۱۰ - رسالۂ بند نامہ عطار -

اخلاق و تصوف اُردو

جامع الاخلاق - ترجمۂ اُردو اخلاق جلالی مترجمۂ مولوی امانت اللہ -

نکات احسانی - دو جلد مین ایک جلد مین نکات اُردو کا بیان دوسرے مین نکات فارسی کا مصنفۂ مولوی حکیم احسان علی وکیل -

گلستان حکیم قاآنی - بجواب گلستان حضرت سعدی اسی طرز و روش کی مصنفہ حکیم قاآنی المعروف بہ میرزا حبیب شیرازی۔

بہارستان جامی - بجواب گلستان ایضاً از ملا عبدالرحمن جامی۔

خارستان محشی - کمیاب کتاب نظم و نثر مین ہم پلہ گلستان ہی سوا باب مین مصنفہ ملا مجدالدین خوافی۔

اسرار الاولیا - اسمین بائیس فصل ہین اور ہر فصل مین اتحاد اقسام رموزات اہل اللہ کا ذکر ہی از حضرت شیخ فریدالدین شکر گنج۔

اخلاق محمدی - فضائل علوم وغیرہ کا ذکر ہی چالیس باب مین مصنفہ مولوی محمد علی یزدی۔

مصباح الہدایت - ترجمہ عوارف مشتمل بر ذکر ربانی و اصول طریقت اہل تصوف ترجمہ حضرت محمد داکاشانی۔

مصباح التہذیب - باسم تاریخی حکایات نصائح مصنفہ شیخ کمال الدین۔

صد پند سود مند - لقمان حکیم مع چار رسائل جلی قلم نہایت خوشخط۔

۱ - رسالہ سعادت نامہ - ۲ - رسالہ خواجہ عبید اللہ انصاری
۳ - رسالہ تحفۃ الملوک - ۴ - رسالہ منہاج العارفین۔

رسالہ ہدایۃ المتعلمین الی سلسلۃ الصالحین نادر کتاب مصنفہ ابوالخیر مولوی معین الدین مشہدی۔

مطالب رشیدی - رموزات فقر و تصوف از شاہ نرہب علی کاکوروی۔

سرور العباد - شرح قصیدہ بانت سعاد مصنفہ جامی عبدالحافظ محمد نذیر۔

پند نامہ عطار - نصائح رموزات تصوف مصنفہ حضرت شیخ فریدالدین عطار۔

کیمیاے سعادت - جو جامع شریعت و حقیقت ہی مصنفہ امام محمد غزالی رحمہ اللہ۔

اخلاق جلالی - محشی مصنفہ ملا جلال الدین دوانی۔

اخلاق ناصری - مصنفہ محقق نصیر الدین طوسی۔

اخلاق محسنی - درسی متداول از ملا حسین واعظ کاشفی۔

گلشن اسرار - رموز تصوف کا بیان مصنفہ مولوی انور علی۔

می باید شنید - لب لباب اندرز و نصائح حکیمانہ مصنفہ مولوی رفعت علی رفعت۔

مکتوبات امام ربانی - تین جلد مین مع رسالہ ردّ روافض و رسالہ مصطلحات حضرات صوفیہ اسمین مکاتیب و ارشادات حضرت مجدد الف ثانی ہین۔

۱ جلد - مین اکیسو تیرہ مکتوب ہین جمع کردہ شاہ یار محمد بموجب ارشاد حضرت۔

۲ جلد - تالیف شاہ عبدالحق۔

۳ جلد - تالیف شاہ محمد نعمان۔

۴ جلد - رسالہ ردّ روافض۔

۵ جلد - رسالہ مصطلحات صوفیہ۔

گنجینۂ عرفان - بعنوان مذاق اہل تصوف مصنفہ حضرت شیخ فریدالدین عطار وغیرہ عرفاً

INDIAN INSTITUTE
OXFORD

تقریظ بر نخبته قلم بلاغت رقم افضل العلماء
اکمل الکملاء عالم العلمی مولوی محمد شمس الحق صاحب

جهان جهان ستاد و توصیف او را سزاوار است که لطفه ناچیز را از صلب پدر بشکم مادر جاداده بعد مدت قلیل از کتم عدم بعرصه ظهور آورده و ریع مسکون را به صنایع و بدایع بوقلمون فرین و مستحسن کرده بمصداق من یهدی الله فلا مضل له طریق صراط المستقیم دین اسلام را که روشن تر از آفتاب جهانتاب است بچشم جهانیان داکرده و عالم عالم گمرهی را بپاس شایان شان آن دلاور راه است که انسان ضعیف البنیان را به زیور علم و هنر آراسته شرف کرامت عطا فرموده و جوهر لطیف را که ذریعه اکتساب حقایق کائنات و وسیله معرفت موجودات است باو بخشود و گوناگون صلوة و سلام پیشوای رسل را که لباس فاخره اولا ما خلق الله نوری پوشیده و سراج انا بعثت لاتمم مکارم الاخلاق ساخته گمراهان کوی ضلالت را براه روشن شریعت غرا هدایت کرد و قرآن پاک را که انه لقرآن کریم و فیه شفاء للصدور شان اوست و تا یوم الجزا دین را رونق و شادابی در تبیان او از نزد پروردگار عالم الاسرار برای مایان آورد و صد آباد آل و اصحابش را که ستون دین متین و عارف را یقین اند و مقتبس لمعات شریعت را پیشوایان بهترین بعد ازان معلوم باد که درین ایام فرحت انجام نسخه در تکیتا که فی الحقیقه در یکتا و لعل بی بهای شرح کریما ست از خواصی عالم بی بدل و فاضل کامل الاکمل حلال الدقائق کشاف الحقائق الفارغ عن التوصیف و المستغنی عن التعریف بغایة الاشتهار فی الدیار و الامصار سیدنا و سندنا حضرت حافظ مولوی محمد نذیر صاحب را میمون و لازال فیوضه علی مفارق الطالبین بدست آمده الحق این شرحی است که پیشین ازین هیچ کس این قسم بدست نیاورده و غواصان دریای معانی که در علم خود بی مثال تبحر داشته درین دریای بی پایان غوطه زده و نیافته بل اگر شیخ زمان موجود بوجود خود بودی دفتر عقل و دانش خود را در دریا انداختی و اگر شیخ مصنف روح شرح کتاب خود را دیدی بجز لفظ سبحان و مرحبا دیگر نه گفتی الحاصل دلیست لالالو لوات در عالم مثال بی مثال و بیان تشبیهات و توجیهات و خیالات چنان است که به تمنایش تیزی زبان ناطقه لال و فهم و درشناس تابه دوربینی معانی آن رسد جه مجال و خرد عقده کشای کمالات آن دریابد امر است محال

خاتمة الطبع الحمد لله والمنة که درین هنگام فرحت انجام نسخه بی مثیل و بی همتا مسمی به در تکیتا شرح کریما مصنفه فاضل اجل عالم اکمل حافظ مولوی محمد نذیر صاحب ساکن مصطفی آباد عرف رامپور در مطبع منشی نولکشور بمقام لکهنؤ در ماه اپریل ۱۸۸۲ع مطابق ماه جمادی الآخر ۱۲۹۹ھ بار دوم لباس آرای انطباع شد

مغرور مباش که هیچکس ازان متمتع نشده و احدی نخواهد شد هم چنان خرمن عمرشان شد باد + که هرگز کسی ازان نشانی نداد + ش ای آنچنان خرمن زندگانی آنها خراب و برباد شد که هرگز کسی از ان نشانی نداد یعنی گمنام و مفقود الخبر شده و مجهول العلامت گشتند م منه دل برین منزل جان بستان + که دروی نه بینی دل شاد + ش ای در صورتیکه حال چنین ست پس دل منه برین مکان جان بستان زیرا که در اینجا احدی را با دل خوش نه بینی بموجب حدیث شریف که الدنیا ساعة فجعلها راحة م منه دل برین کاخ خرم مبند + که دمے بارد از آسمانش بلا + ش ای دل برین محل خوش مبند که کنایه از دنیاست منه زیرا که از آسمان بر دنیا بلا می بارد ای حوادثات فلکی بر دنیا می آید م ثباتی ندارد جهان ای پسر + بغفلت مبر عمر در وی بسر + ش در ثباتی یای تنکیر ست و نکره در حیز نفی افادهٔ استغراق میکند یعنی هیچ ثبات نمیدارد جهان اے پسر و در غفلت عمر خود را دران بسر مبر م منه تکیه بر ملک و فرمانده ہی + که ناگه چو فرمان رسد جاندہی + ش یعنے اگر مرتبهٔ سلطنت هم ترا حاصل باشد بر وی اعتماد مکن که آن هم مانع اجل نیست ای اعتماد بر ملک و حکومت مکن زیرا که ناگهان چون حکم خدا برسد جان دہی م منه دل برین دیر ناپائدار + ز سعدی همین یک سخن یاد دار + ش ای دل برین دیر ناپائدار مدار از سعدی رح که مصنف کریما ست همین یک سخن یاد دار که این سخن خلاصهٔ همه نصیحت هاست و الله اعلم بالصواب و الیه المرجع و المآب

تاریخ تصنیف شرح کریما اعنی دُرِیکتا از فقیر مؤلف

پی تفریح روح سعدی شیراز ای حافظ — کشادم از کریما پرده های راز اے حافظ
نوشتم شرح دلکش دُرِیکتا نام او کردم — بتوفیق خدای بے نیاز و آز اے حافظ
عجیب و نادر و نافع نهایت سودمند آمد — که دارند اهل دین بر نکته هایش ناز اے حافظ
خدا از لطف خود بخشید این نعمت باین عاجز — که کرده بر خلائق باب رحمت باز اے حافظ
طفیل سید ابرار بر دستم نشیمن ساخت — ز آجام مضامین طائر شهباز اے حافظ
چه وصفش سازم و لیکن باد نے مرتبه گویم — که شرحی نیست الا شاهد طناز اے حافظ
دل هر طالب معنی ز دستش میرود بیشک — چو میخواند کسے شرحم بسوز و ساز ای حافظ
چه داند قدر این گوهر چو مرد بی هنر باشد — شناسد قدر این دُر عاشق جانباز ای حافظ
بفکر سال تاریخش شدم غواص بحر حق — عصیر از هاتف غیبی رسید آواز ای حافظ

سنه ۱۱۹۰ هجری

حفیه اند بلا دغدغه باخذ رشوت مصروف اند و نمیدانند که این مثل اجرت بغیات ست یعنی لولیان کرخ
خود از زانیان میگیرند اینچنین منشیان رشوت ستان خرج که از رشوت دهندگان میگیرند اللهم احفظنا من
اخذ الرشوة و منع امید از مخلوقات م ازین پس مکن تکیه بر روزگار + که ناگه زحمت بر آرد دمار +
ش ای بعد از نیکه دیدی حال یکے چنین و کیفیت دیگرے چنان پس در نصورت اعتماد مکن بر دنیا
که محض بی ثبات ست چنان نمشود که ناگاه از جان تو هلاکی بر آرد یعنی جان ترا هلاک سازد پس لازم
است که پیش از مردن تارک دنیا و مافیها شوی بجد ارجوع نمائی و دمار بفتح هلاک م مکن تکیه بر لشکر بی عدد +
که شاید ز نصرت نیابی مدد + ش ای بر لشکر بسیار اعتماد مکن اتفاق ست که اگر از تائید الهی مدد نشود پس
لشکر چه کار خواهد آمد م مکن تکیه بر ملک و جاه و حشم + که پیش از تو بود ست و بعد از تو هم + ش ای
اعتماد بر کشور و مرتبه و لشکر و دولت مکن زیرا که این همه قبل از تو نیز بود و پس از تو نیز خواهد بود پس دل
مبند بچنین بیوفا حشم بفتحتین خاصان شخص م مکن بد که بد بینی از یار نیک + نمی روید از تخم بد بار نیک +
ش ای بدی مکن که بدی بینی از یار نیک و صالح یعنی یار نیک تو بد خواهد شد اگر تو بدی خواهی نمود زیرا
که از تخم بد ثمر نیک هرگز پدید نمی شود م ق بسا بادشاهان سلطان نشان + بسا پهلوانان کشورستان +
ش این اشعار تا که کردند الخ قطعه بند هستند ای بسیار یاد شاهان که دارندهٔ سلطان نشان بودند
و بسیار پهلوانان که ملک گیر بودند م بسا تند گردان لشکر شکن + بسا شیر مردان شمشیر زن + ش
ای بسیار سخت پهلوانان لشکر شکن و بسیا شیر مردان یعنے بهادران شمشیر زن شمشیر بروزن
نخجیر معروف ست در اصل شم و شیر بود مرکب اضافی چه شم بمعنی دم و ناخن آمده و تیغ اکثر شکل ناخن
شیر دارد م بسا ماه رویان شمشاد قد + بسا نازنینان خورشید چند + ش ای بسیار حسینان قد شمشاد
دارند و بسیار معشوقان رخسار خورشید دارنده شمشاد بروزن بهزاد و بفتح اول هم آمده نوعی از
ریحان ست در غایت سبزی و خوشبوئی که آن را مرزنگوش گویند و در تشبیه قد مراد از شجر معروف
که از اقسام سرو ست م بسا نامدار و بسا کامگار + بسا سرو قد و بسا گلعذار + ش ای بسیار
کسان نامور و بسیار کامیاب اند و بسیار قد سرو دارند و بسیار رخسارها مانند گل دارند عذار بالکسر جای ریش
از هر دو طرف کذا فی القاموس م بسا ماهرویان نوخاسته + بسا نوعروسان آراسته + ش ای بسیار
خوبصورتان نوجوان و بسیار نوکتخدا پیراسته و مزین شده م که کردند پیراهن عمر چاک + کشیدند سر در گریبان
خاک + ش یعنی اینچنین کسان مذکورهٔ بالا آخر الامر پیراهن و لباس عمر و زندگانی را چاک کردند و سر در
گریبان خاک ای قبر کشیدند از انها یکی هم نمانده و نشان شان کسے ندیده پس بر سلطنت و حشمت دنیا هرگز

ش ای یک کس مانند گل از فرط خوشی خنده کنان ست و دیگری را دل محزون و جان غمگین ست
حزن بمعنی غمگین هم یکی بسته از بهر طاعت کمر + یکی در گنه برده عمری بسر + ش ای یک کس بندگی
حق تعالی مستعد ست و دیگری عمر عزیز خود را بگناه و نافرمانی پروردگار بسر کرده هم یکی را شب و روز
مصحف بدست + یکی خفته در کنج میخانه مست + ش مصحف بالضم و بالکسر چیزی که در وی صحیفه ها و
رساله ها جمع کرده شود از منتخب و بمناسبت همین معنی مستعمل ست بمعنی قرآن مجید و بضم میم و فتح صاد
و تشدید حای مفتوح لفظی که بتغیر لقاط لفظ دیگر شود چون از عید عبد و از توشه بوسه ای یک شخص
لیل و نهار قرآن مجید بدست دارد و دیگری بگوشه میخانه بیهوش خفته ست یعنی یکی مصروف بتلاوت
قرآن و عبادت خالق ست و یکی بفسق و فجور مشغول ست هم یکی بر در شرع مسمار دار + یکی در ره کفر
زنار دار + ش ای یک کس بدروازهٔ شریعت میخ آهنی دارنده یعنی عابد ست و دیگری براه کفر
زنار دار ست **مسمار** بمعنی میخ آهنی زنار زنار رشته ایست که بت پرستان و آتش پرستان باخود دارند
هم یکی مقبل و عالم و هوشیار + یکی مدبر و جاهل و شرمسار + ش ای یک کس صاحب اقبال و دانا و
هوشیار ست و دیگر بدبخت و نادان و شرمنده است بسبب اعمال و افعال بد خود **مقبل** بمعنی
صاحب اقبال ست **مدبر** بمعنی بدبخت ست و معنی جاهل در گذشت هم یکی غازی و چابک و پهلوان
یکی بزدل و سست و ترسنده جان + ش **غازی** بمعنی غزا کننده ای یک شخص غزا کننده با کفار در
راه خدا است و چست و چالاک بعبادت ست بخلاف کسانیکه مصداق اذا قاموا الی الصلوة قاموا
کسالی اند و زور آور و قوت دل و تن دارنده اند و دیگر نامرد و سست و هراسان جان اند
در هر امر شرعی و در ادای احکام الهی کاهل و سست میماند هم یکی کاتب اهل دیانت ضمیر + یکی
درد باطن که نامش دبیر + ش ای یک شخص نویسندهٔ صاحب دینداری ست دل او یعنی
کاتب ست و دلش دیانت دار ست و دیگری سارق خفیه که نام او نویسنده است و در عرف
منشی گویند مراد اینکه بعض اهل قلم ایمان دارند مثل مولوی محمد حبیب الله خان صاحب عم فیضه که سابق
صدر الصدور بودند و مانند مولوی محمد عبد الغفور صاحب دام ظله که در پولیس انسپکتر درجهٔ اول اند و با فضل
بکو توالی مرزا پور را مور اند پس این دو کس را بهزار تلاش معلوم کردم که مرتشی نیستند ورنه همه مهربانان رشوت
را شیر مادر دانسته می خورند و هیچ خوف خدا و رسول بدل نمی آرند که الراشی والمرتشی کلاهما فی النار
شاهد ناطق ست و صفات هر دو مولانا ازین فقیر در ین مختصر نوشتن ممکن نیست الا بجای دیگر ان شاء الله تعالی
حتی المقدور خواهم نوشت و دیگری وزر پوشیده که نام او منشی ست ای منشیان دیوان که همچون سارقان

یکی بر تخت حکومت و ثروت و دیگر بر بوریای ذلت و عسرت و کسی را پلاس میسر ست و احدی جامهٔ ابریشم
در بر دارد هم یکی بینوا و یکی مالدار + یکی نامراد و یکی کامگار + ش ای یک کس بی سامان و بی توشه و دیگر کس
صاحب دولت ست یک شخص بر مراد دل نرسیده و دیگر صاحب مقصد ست یعنی کام او حاصل ست
هم یکی در عنا و یکی در غنا + یکی والبقا و یکی رافنا + ش ای یکی ممنی یعنی توانگر است و دیگر در مشقت و رنج است
و یکی باقی ست و دیگری مرده ای یکی زنده می ماند و دیگرے می میرد بقول کسی مصرعه یکی همیرد و دیگرے
همی آید عنا بالفتح والمد رنج دیدن کذا صرح فی الصراح هم یکی تندرست و یکی ناتوان + یکے سال خورده و یکے
نوجوان + ش ای یک کس صحیح البدن و دیگر کس ناتوان و بیمار ست و یک کس پیر و دیگری جوان
است هم یکی در صواب و یکی در خطا + یکی در دغا و یکی در دغا + ش ای یک کس کار بهتر میکند و دیگر
خطا مینماید و یک شخص خواستگار دعا از درگاه کبریاست و دیگرے در دغابازی مصروف ست که مردم
را بزور تعویذ و غیره زور و مکر و دغا بطور گندم نمایان جو فروش مے نماید و بقدر یک جو هم تاثیر ندارد کسے
را فالنامه دیده خبر علم غیب میدهد نعوذ باللہ منها و دیگرے را تعویذ بی تمیز نوشته میدهد و فلوس وغیره ازینها
می طلبد و می خورد پس صورت اوقات بسر بردن دغابازان در دغاست هم یکے نیک کردار و نیک
اعتقاد + یکی غرق در بحر فسق و فساد + ش ای یک کس نیک عمل و نیک اعتقاد ست و دیگرے
غرق دریای فساد ست یعنی نافرمانی حق تعالی میکند و هم در خلق فساد ها می اندازد هم یکے نیک خلق
و یکی تندخوی + یکی بردبار و یکی جنگ جوے + ش ای یک کس نیک عادت که با خلق بهتر مے پیش می آید
و دیگرے سخت خو که با مردم بسختی پیش مے آید و دیگرے بردبار که سخن هر کس برداشت میکند و یکی جنگ
کننده که بادنی امور برای جنگ بالضرور تیار میشود و آماده فساد میگردد هم یکے در تنعم یکے در عذاب +
یکے در مشقت یکی کامیاب + ش ای یک کس در ناز و نعمت ست و یک در سختی دنیا
گرفتار ست و یکے در رنج و محنت ست و دیگری مراد یابنده است هم یکے در چنگال جلالت اسیر +
یکی در کمند حوادث اسیر + ش ای یک شخص در کشور بزرگی امر کننده و سردار ست و دیگری در
کمند آفات قیدی ست هم یکے در گلستان راحت مقیم + یکی با غم و رنج و محنت ندیم + ش
ای یک در باغ آرام قیام کننده است و دیگرے با غم و رنج و محنت قرین ست ای همنشین محن
است هم یکی را برون رفت زاندازه مال + یکے در غم نان و خرج عیال + ش ای یک کس را
مال از حد اندازه بدست افتاده و دیگر کس در فکر نان و خرج عیال و اطفال ست خرج بجیم عربی
عیال بالکسر زن و فرزندم یکے جوان گل از خرمی خنده زن + یکی را دل آزرده خاطر حزین +

ای طالب نظر سرسری بر صنائع صوری انداز که چه قدر عجائبات دران پر است و هر کرا دید صنائع معنوی میسر است او صاحب منظر العجائب است درین زمان سبحان الله چه خوش گفت کسیکه گفت شعر برگ درختان سبز در نظر هوشیار هر ورق دفتر یست معرفت کردگار + و نظر بمضمون آیهٔ افلا ینظرون الخ میگویند که نگه کن الخ هم سراپردهٔ چرخ گردنده بین + در و شمعهای فروزنده بین شش سراپرده بمعنی خیمه و پردهٔ خانه چرخ بمعنی آسمان شمع بمعنی موم ایجا مراد از ستارگان آسمان است ای ناظر عجائبات الهی وای مشاهد غرائبات جهان پناهی خیمهٔ آسمان گردنده به بین و دران ستارگان روشن مشاهده کن و وصف قدرت کامله و محبت بالغه اش بر زبان جاری کن و بصفائش بچشم ظاهر و باطن معائنه فرما تا بمرتبهٔ اعلی رسی و درجهٔ بلند یابی و دیگر بحکم و ارادهٔ جناب باری عز اسمه و جل قدره غور کن که فعل الحکیم لا یخلو عن الحکمة که یکی را امیر و دیگری را فقیر و کسی را غنی و احدی را محتاج و علی هذا القیاس هر چه خواست کرد که لا یفعل الله ما یشاء و یحکم ما یرید پس نظر بمضمون آیهٔ کریمه موصوفه شیخ علیه الرحمة میفرماید هم یکی پاسبان و یکی پادشاه + یکی دادخواه و یکی باج خواه + شش پاسبان بمعنی چوکیدار ای یک نگهبان و دیگری پادشاه ملک است و یکی مظلوم و دیگر باج بمعنی خراج خراج خواه است و محصول ملک از رعایا و غیره می طلبد و دیگر انصاف خواه است که بخواستگاری انصاف زاری بدرگاه پادشاه میکند هم یکی شادمان و یکی دردمند + یکی کامران و یکی مستمند + شش شادمان مرکب از شاد و مان که مرخم مانند است بمعنی مانند خوش مراد از و خوش و خرم دردمند مرکب از درد و مند که بمعنی صاحب است ای صاحب درد کامران بمعنی کارنده و کامیاب و مقصد جایی دارنده و مقصد و مستمند مرکب از مست و مند که مست بضم اول بمعنی غم و مند بمعنی صاحب یا شد یعنی صاحب غم است ای یک شخص خوش و دیگر صاحب درد است و یک کس کام روا و مقصد و دیگر صاحب غم است هم یکی باجدار و یکی تاجدار + یکی سرفراز و یکی خاکسار + شش باجدار آنکه همیشه خراج او کند تاجدار بمعنی پادشاه سرفراز بمعنی سربلند خاکسار بمعنی مانند خاک چه سار بمعنی مانند و بسیار آمده است اینجا معنی اول مراد است ای یک شخص همیشه ادای محصول شاه میکند و دیگر پادشاه است و یک کس سربلند و دیگر مانند خاک و برابر آن و مشابه آن هم یکی بر حصیر و یکی بر سریر + یکی در پلاس و یکی در حریر + شش حصیر بمعنی بوریا سریر بمعنی تخت پلاس بروزن حواس بمعنی پشمینهٔ ممطر و درشت که آن درویشان پوشند و پشمینهٔ گسترده نی حریر جامهٔ ریشمین و اطلس و پارچهٔ ابریشم یعنی یک شخص بر بوریا و یک کس بر تخت نشسته و یک آدمی در پلاس و یک انسان در حریر ای

چراغ دل او را روشنائی نباشد یعنی دلش مدام مرده است هم دروغ آدمی را کند شرمسار + دروغ آدمی را
کند بی وقار + ش ای نا راستی مرد را شرمنده میکند و نا راستی آدمی را بی حقیقت میکند و وقار بفتح واو
آهستگی و آهستگی کردن هم زکتاب گیر و خرد مند عار + که او را نیارد کسی در شمار + ش ای از دروغ گو مرد
عاقل عار یعنی ننگ میکنند زیرا که دروغ گو را کسی در شمار نمی آرد و هیچ و پوچ پندارد هم دروغ ای برادر مگو
زینهار + که کاذب بود خوار و بی اعتبار + ش یعنی ای برادر هرگز دروغ مگو زیرا که دروغ گو چنان خوار و
بی اعتبار میباشد که کسی کلام او را معتبر نداند هم ز نا راستی بنیست کاری بتر + از دو گم شدن نام نیک اے پسر +
ش بتر مخفف بد تر است ای از دروغگوئی کاری بد تر نیست و از دو روغگوئی نام نیک گم میشود یعنی اے
پسر از دروغ گوئی نام نیک هم زائل میگردد پس باید که از نا راستی مجتنب و محترز و برکنار باش تا گم نام نشوی
نیک نام تو در صنعت حق تعالی هم نگه کن برین گنبد زرنگار + که سقفش بود بی ستون استوار +
ش ای نظر کن بسوی آسمان که سقفش بدون ارکان محکم است گنبد زرنگار بدال بی نقطه بمعنی
آسمان سقف بمعنی بام ستون بمعنی ارکان و پایها استوار بمعنی محکم پس شیخ علیه الرحمة چنین
فانظر الی آثار رحمت الله الخ میفرمایند که به بین ای طالب خدا بطرف گنبد زرنگار که چگونه پروردگار عالم
بامش بدون ستونها محکم آفریده و چه قدر بلندی و سطبری با فلاک عطا فرموده و چه سان شمس و قمر
و نجوم دران جلوه افروز فرموده و جای عبادت ملائکه ساخته پس در کتب دینیه آمده است که از زمین تا
آسمان دنیا پانصد ساله راه است و سطبری آسمان نیز پانصد ساله راه است و علی هذا القیاس سطبری هر آسمان
و فاصله درمیان هر دو پانصد پانصد ساله راه است و الله اعلم بالصواب در مقدسی میگوید که هفت آسمان
بطریق قبه اند که بر زمین باشد و روایت کرد وهب از مسلمان فارسی که آسمان اول از زمرد سبز
است و آسمان دوم از نقره است و آسمان سوم از یاقوت سرخ است و آسمان چهارم از زر سپید
است و آسمان پنجم از زر سرخ است و آسمان ششم از یاقوت سبز است و آسمان هفتم از نور است
و در بستان فقیه ابو اللیث آورده است که بالای هفتم آسمان صحرا است از نور و بالای آن صحرا است
حجابها و بالائی آسمانها عرش خدای تعالی است و میان مشرق و مغرب نیز پانصد ساله راه است
و بیشتر دنیا بیابان و دریا است و اندک دنیا آبادانی است و بیشتر در آبادانی کافرانند و مسلمانان
اندک و گرد بر گرد تاریکی است و بیشتر تاریکی از کوه قاف است و آن کوهی است که تمام دنیا را گرد گرفته
است و آن کوه او زمرد سبز است و کرانهای آسمان متصل بدان کوه است و در دنیا هیچ کره نیست که
رگ آن کوه متصل بکوه قاف نیست پس چنانچه صنعت پروردگار است مشاهده آن تمامه محال است

بیان نیست ومصرعه ثانیه مصداق این حدیث شریف است العجلة من الشیطان والتانی من الرحمن یعنی بشدت تعجیل از جانب شیطان است وتوقف ومیانه روی از طرف رحمان است **در صفت راستی** هم دلا راستی گر کنی اختیار ✦ شود دولت همدم وبختیار ✦ **ش** ای دل اگر صدق را اختیار کنی بخت تو یار تو ودولت تو همدم تو گردد قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان الصدق یهدی الی البر والبر یهدی الی الجنة بدرستیکه راستی راه نیک مینماید ونیکی راه مینماید بسوی جنت ونیز قال رسول الله صلی الله علیه وسلم الصدق ینجی والکذب یهلک واشارت است بسوی آیه کریمه من المومنین رجال صدقوا هم نه پیچید سر از راستی هوشمند ✦ که از راستی نام گردد بلند ✦ **ش** یعنی هوشمند آدمی از راست گوئی سر خود را هرگز نمی تابد زیرا که از باعث راست گوئی نام آدمی مشهور ومرتفع میگردد پس عاقل را باید که هرگز عادت دروغگوئی نیاموزد بلکه راستی پیشه خود سازد والا دروغ مصلحت آمیز به از راستی فتنه انگیز چنانکه حضرت ابراهیم خلیل الله علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام بعبادت شکنی بتخانه نمرود مردود فرمودند بل فعله کبیرهم یعنی بلکه شکست بتان را کلان تر تنها پس جائیکه مصلحت وقت باشد دروغ گوئی مضائقه ندارد والله اعلم بالصواب وعمدة علم الکتاب هم دم از راستی گر زنی صبح وار ✦ زتاریکی جهل گیری کنار ✦ **ش** ای اگر مثل والصبح اذا تنفس یعنی مانند صبح اگر دم از راستی زنی از ظلمات جهل که بدترین اعمال است بدر شوی ای تاریکی جهل از تو وقتی خواهد رفت که کذب را مطلق فروگزاری چنانکه صبح روشنی نمی یابد تا وقتیکه صادق نشود وکاذب را بسبب تاریکی صبح کاذب میگویند وبعد از رفتن تاریکی صبح صادق می برآید که دران گمان تاریکی نمی ماند غرض از تاریکی برآمدن صبح صادق می گویند واقسام جهل در بحث جهل گذشت هم زن دم بجز راستی زینهار ✦ که دارد فضیلت یمین بر یسار ✦ **ش** ای سوای راست گوئی دمی برمیاور زیرا که یمین را بر یسار یعنی راست را بر چپ بزرگی است که یمین را نام راستی است ازین جهت افضل است وچپ بسبب نا راستی کمتر هم به از راستی در جهان کار نیست ✦ که در گلبن راستی خار نیست ✦ **ش** ای در جهان بهتر از راست گوئی کارے نیست زیرا که در درخت راستگوئی خار نیست یعنی در صدق هیچ خرابی وتکلیف نیست **گلبن** بمعنی درخت است **در مذمت کذب** هم کسے را که نا راستی گشت کار ✦ کجا روز محشر شود رستگار ✦ **ش** ای آنکس که کارش دروغگوئی شد بروز محشر هرگز از عذاب خدا رها نخواهد شد **رستگار** بمعنی خلاص یابنده قال الله تعالی ولهم عذاب الیم بما کانوا یکذبون وهر الیشان را عذابی است دردناک بسبب دروغگوئی الیشان نعوذ بالله منها هم کسے را که گردد زبان دروغ ✦ چراغ دلش را نباشد فروغ ✦ **ش** ای کسیکه زبانش عادی دروغگوئی باشد هرگز

شه اشارت است بآیهٔ کریمهٔ آخر سورهٔ والعصر که بپارهٔ عم واقع است قوله تعالی وتواصوا بالصبر فائده
بدانکه صبر بر سه قسم است یکی صبر بر طاعت خدا دوم صبر بر منهیات سوم بر مصیبت بی اظهار جزع وفزع م
صبوری بود کار پیغمبران ✦ نه پیچند زین روی دین پروران ✦ ش ای صبر کردن بر مصائب کار پیغمبران
بود یعنی چنانکه حق صبر است از پیغمبران ما صلی الله علیهم وسلامه اجمعین او امیشد چنانچه صبر ایوب و
محنت یعقوب وزکریا وجرجیس وغیرهم علی نبینا وعلیهم الصلوة والسلام در کتب دینیات مسطور است باید
دید بعد از آن شهد ادا صبر نخوبی داد ند پس ازان اولیاء کرام وصلحاء عظام صبر اختیار کرد ند چنانچه در شان
شان قوله تعالی شاهد ناطق است سلام علیکم بما صبرتم فنعم عقبی الدار الله تعالی جل جلاله اکنون مایان را
صبر نصیب کند ونمی تابند روی خود ها از صبر کسانیکه دین پروران اند یعنی علمایان دین وفقرا را باصدق
ویقین م صبوری کشاید در کام جان ✦ که جز صابری نیست مفتاح آن ✦ ش ای صبر کردن دروازهٔ
مقصد جان ودل برکشاید زیرا که بجز صبر کردن نیست کلید آن یعنی از صبر مقصد جان وروح
دروان حاصل میگردد وصبوری کلید حصول مدعا ها است م صبوری برآرد مراد دلت ✦ که از عالمان
حل شود مشکلت ✦ ش ای صبر کردن مراد دل تو دهد که از علما حل مشکل تو گردد یعنی از ما اگر این
سخن ترا باور نیست از علماء بپرس که عقدهٔ تو حل شود از بیان شان م صبوری کلید در آرزو ست ✦
کشائندهٔ کشور آرزو ست ✦ ش ای صبر کردن کلید باب تمنا ست وکشاینده قفل ملک امید است وهمین
شعر بمضمون حدیث مکرم مطابق است که الصبر مفتاح الفرج یعنی صبر کلید فراغت وکشادگی وحصول مطلب است
م صبوری بهر حال اولی بود ✦ که در ضمن آن چند معنی بود ✦ ش ای صبر کردن بهمه حال بهتر است زیرا که
درمیان آن چند معنی مفید مطلب صابر است یکی اینکه امر خدا بجا آوردن است ودوم الله تعالی همراه صابر است
سوم صبر تلخ است ولیکن بر شیرین دارد چهارم پیروی پیغمبران علی نبینا وعلیهم الصلوة والسلام است و
علی هذا القیاس هزاران معنی در ضمن صبر پوشیده اند چنانچه بر صابرین مخفی نخواهد بود م صبوری ترا کامگاری
دهد ✦ ز رنج وبلا رستگاری دهد ✦ ش ای صبر ترا مقصدوری دهد از رنج وبلا رهائی دهد قال الله تعالی انما یوفی
الصابرون اجرهم بغیر حساب جزین نیست که داده خواهند شد صابران اجر خود را بیحساب در آخرت
ثواب حاصل شود وهم در دنیا مراد تو برآید قال الله تعالی فان مع العسر یسرا ان مع العسر یسرا پس
بدرستیکه همراه تنگی فراخی است وبا سختی آسانی است م صبوری کنی گر ترا دین بود ✦ که تعجیل کار شیاطین
بود ✦ ش ای اگر دیندار کامل هستی صبر کن زیرا که در کار شتاب زدگی کار شیاطین است مصرعهٔ
اول مصداق اینکه الصبر من الایمان بمنزلة الراس من الجسد صبر ایمان بمنزله سر است از تن یعنی بی صبر

هم نفس جز بشکر خدا بر میار + که واجب بود شکر پروردگار + ش ای دمی بجز شکر خدا برآوردن نشاید
زیرا که هر دم شکر ایزدی واجب است کما قال الله تعالی اعملوا آل داود شکرا و قلیل من عبادی الشکور
هم ترا مال و نعمت فزاید ز شکر + ترا فتح از در در آید ز شکر + ش یعنی مال و نعمت تو بسبب
شکر افزون شود که لئن شکرتم لازیدنکم گواه اوست و ترا فتح و ظفر بر دشمنان ظاهری و باطنی بسبب
شکر حاصل شود و مرادات و حاجات تو جمله روا شوند ای شکر موجب زیادتی مال است و شکر
سبب فتح و ظفر بر اعدای دین است پس مرتبهٔ شکر گزار بسیار اعلی است الٰهی توفیق شکر عطا کن
جمیع مومنان را هم اگر شکر حق تا بروز شمار + گزاری بنا شد یکی از هزار + ش اے اگر شکر
حق تعالی تا بروز قیامت ادا کنی از هزار یک هم ادا نشود که شکر تو شکر حق شکر ک قول پیغمبر است
صلی الله علیه و آله وسلم پس اگر سائلے سوال کند که در صورتیکه شکر حق ادا نشود پس چه فائده از شکر
جواب خود شیخ علیه الرحمة گفته هم ولی گفتن شکر اولی تر است + که اسلام را شکر او زیور است + ش
یعنی حق در است است که شکر حق از احدے چنانکه حق شکر است ادا نشود الا شکر حق گفتن از
زبان بهتر است زیرا که برای اسلام شکر اهل اسلام زیور است یعنی آرائش اسلام از شکر است
خواه شکر لسانی یا روحانی بهر حال شکر واجب است قال الله تعالی وان تعدوا نعمت الله لا تحصوها
اگر شمار کنید نعمت خدا نتوانید شمرد آن را و این شعر بطور جواب سوال مقدر واقع شده است
هم گزار شکر ایزد نه بندی زبان + بدست آوری دولت جاودان + ش یعنی اگر از شکر پروردگار
زبان خود را خاموش نگردانی بلا شک در دست خود آوری دولت همیشه را که مغفرت است در
بیان صبر هم ترا گر صبوری بود دستیار + بدست آوری دولت پائدار + ش اے
اگر ترا صبر مددگار بود بدست خویش دولت پائدار را که مغفرت است آری صبر بفتح شکیبائی کردن
و ایذا بر داشتن بر نفس خود و عظمت صبر و صابرین از کلام الله المبین و حدیث النبی المتین بخوبی
ثابت قال الله تعالی ان الله مع الصابرین و اصبر و ما صبرک الا بالله و یا ایها الذین آمنوا اصبروا
و صابروا و علی هذا القیاس بسیار جا مذکور صبر است و در حدیث شریف آمده الصبر مفتاح الفرج
و نیز در حدیث لطیف وارد است من لا صبر له لا ایمان له یعنی کسے را صبر نیست از ذائقهٔ ایمان خبر ندارد
مولانای روم در مثنوی شریف چه خوش فرموده ابیات صبر را باق قرین کن اے فلان + آخر
والعصر را آنگه بخوان + صد هزاران کیمیاق آفرید + کیمیائے همچو صبر آدم ندید + و حضرت شاه
ولی الله محدث دهلوی قدس سره الاله تفسیر این اشعار مذکوره بدین طور میفرمایند که ازان

کوی دوست ش ای خوش آن دل کہ مشتاق لقای الٰہی است وخوش آن دل کہ ہر وقت در خیال وصال باری تعالی می ماند الٰہی انجمن دل تضعیم کن م شراب چو لعل روان بخش یار + شراب مصفا چو روئے نگار ش ای مرشد کامل محبت الٰہی مرا بدہ مانند لب جان بخش یار و محبت الٰہی مرا بدہ کہ صاف کردہ شدہ ہمچو روی معشوق باشد م خوشا می پرستی ز صاحبدلان + خوشا ذوق مستی ز اہل دلان + اے اعمال صالحات از شوق محبت از کسانیکہ دل شان بیاد الٰہی زندہ است بسیار خوش است و بسیار خوش است مزہ مستی از اہل دلان در صفت وفا م دلا در وفا باش ثابت قدم + کہ بے سکہ رائج نباشد درم + ش وفا بمعنی بجا آوردن وعدہ سکہ نقشی کہ بر درہم و دنانیر امیر وقت از اسم خود کنندہ کناند رائج بمعنی جاری ای دل در بجا آوردن وعدہ ثابت قدم باش زیرا کہ بے سکہ درم جاری نمیشود و کسی نمیخرد ہمچنین دوستی کہ وفادار نباشد مانند درم بے سکہ است کہ نشان دوستی در وی نیست یعنی غیر معتمد علیہ است م ز راہ وفا گر نہ پیچی عنان + شوی دوست اندر دل دشمنان ش اے از راہ وفا اگر عنان اسپ ارادت نہ تابی بیگمان دوست در دل دشمنان باشی قال اللہ تعالی واوفوا بالعہد ی اوف بعہدکم وفا کنید بعہد من وفا خواہم کرد بعہد شما م مگردان ز کوئے وفا روئے دل + کہ در روے جانان نباشی خجل + ش ای روی دل یعنے توجہ دل از کوئے وفا متاب تا کہ بموا جہ یار شرمندہ نباشی زیرا کہ با دعوی دوستی خلاف وعدہ کردن نمی زیبد م منہ پائے بیرون ز کوی وفا + کہ از دوستان مے نیرزد جفا + ش یعنے از کوی وفا پا بیرون منہ زیرا کہ از دوستان لائق نیست جفا کردن بر دوستان ای ہر کہ وفا نکرد جفا کرد بر دوستان م جدائی ز احباب کردن خطاست + بریدن ز یاران خلاف وفاست + ش ای از دوستان جدائی کردن خطاست وقطع نمودن از یاران خلاف وفاست زیرا کہ وفا مقتضی وصال وپیوند است نہ خواہان مفارقت م بود بیوفای سرشت زنان + میاموز کردار زشت زنان + ش ای بیوفائی در پیدائش زنان ثابت است پس تو یاد مکن اعمال بد زنان یعنی کار یکہ بدترین افعال زنان باشد نباید آموخت کہ بیوفائی خاصۂ زنان است تو ہم بشمار آنان باشی در حدیث شریف آمدہ است کہ ہن ناقصات العقل والدین وقال اللہ تعالے جل جلالہ ان کیدکن عظیم وکید عین بیوفائی است در فضیلت شکر م کسی را کہ باشد دل حق شناس + نشاید کہ بندد زبان سپاس + ش ای کسی کہ دل حق شناس دارد او را لازم ولائق نیست کہ از شکر الٰہی ہیچ وقت زبان را بند کند سپاس بالکسر بروزن قیاس بمعنے حمد وشکر و در رشیدی بضم سین نوشتہ

یقین آورند و کردند کارهای نیک آسفل السافلین نام مقامی که هیچ مقام از و پست تر نباشد در دوزخ
هم کمن خانهٔ زندگانی خراب + بسیلاب فعل بد و ناصواب + ش ای خانهٔ زندگانی خود را تباه مکن بسبب
سیلاب فعل بد و ناخوش یعنی از ارتکاب افعال بد عیش زندگی منغص میشود و خانهٔ زندگانی خراب و برباد میگردد
نعوذ باللہ منہا م اگر دور باشی ز فسق و فجور + نباشی ز گلزار فردوس دور + ش فسق بالکسر کار بد کردن
فجور بالضم زنا کردن و برانگیخته شدن بر معاصی فردوس نام اعلی درجات بهشت باشد یعنی اگر از بدکاری
و معاصی بر کنار باشی از گلزار فردوس دور نباشی ای اگر ترک افعال بد کردی داخل گلزار فردوس باشی
در بیان شراب طهورم بده ساقیا آب آتش لباس + که مستی کند اهل دل التماس + ش مراد از ساقی
مرشد کامل است و آب آتش لباس کنایه از شراب است و شراب در اصطلاح موحدین و صوفیهٔ کرام محبت خدا را گویند
و اهل دل صاحب دل که کنایه از طالب صادق و عاشق واثق است پس شیخ علیه الرحمة از مرشد کامل خود درخواست
محبت الٰہی میکنند که نتیجه ابحاث مذکوره بالا بعد تحصیل همین است که طالب شاهد حقیقی گردد و میگوید ای مرشد
کامل شراب طهور محبت الٰہی عطا کن تا خواستگاری مستی و درخواست و جستجوی بیهوشی و بیخودی طالب صادق
و عاشق واثق نماید هم می لعل در ساغر زرنگار + بود روح پرور چو لعل نگار + ش مے لعل ای شراب سرخ
محبت الٰہی ساغر زرنگار پیمانه آراسته و پیراسته دل لب معشوق روح پرور پرورنده روح یعنی خوش کنندهٔ روح
ای شراب سرخ محبت الٰہی پیمانه دل روح پرور میباشد یعنی خوش کنندهٔ روح میباشد مانند لب معشوق لب
آن ساغر زرنگار از لب معشوق کم نیست فافهم فانه من الخفیات هم خوشا آتش شوق ارباب عشق + خوشا
لذت درد اصحاب عشق + ش در خوشا الف کثرت است یعنی بسیار خوش است آتش شوق صاحبان
عشق و بسی خوشتر است لذت درد یاران عشق ای گرمی شوق ارباب عشق و لذت درد اصحاب عشق بسیار
خوش است عاشقان را درد عشق بلائی است عظیم چه خوش گفت کسی رباعی در بلا لذتی است پنهانی ناچشیده
کسے کجا داند + آنکه او لذت بلا دریافت + درد را بهتر از دوا داند + هم بیار آن شراب چو آب حیات + که یابد
ز بویش دل از غم نجات + ش یعنی بده ای مرشد کامل و هادی اکمل آن شراب که مانند آب زندگانی
است اشاره است بطرف محبت الٰہی تا که بیابد از بوی خیر او دل از غم دنیا نجات و رهائی و خلاصی هم خوش
آن دل که دارد تمنای دوست + خوش آن کس که در بند سودای اوست + ش ای خوش آنکه دل است
که آرزوی وصال دوست حقیقی خود میدارد و خوش آن کس است که در فکر عشق دوست است یعنی
آنکه دل و آن کس خوش است که تمنای وصال یار و سودای ملاقات دلدار در دل خود میدارد الٰہی همچنین
دل ما را روزی کن هم خوش آن دل که رشید است بر روی دوست + خوش آن دل که شد منزلش

شریعت نیست بیرون + شرع بمعنی راه راست که حق تعالی برای بندگان پیدا کرده و بدان امر نموده کما ثم
جعلناک علی شریعة من الامر فاتبعها ولا تتبع اهواء الذین لا یعلمون و شریعة بمعنی راه ظاهر و راست شرع
دین حق تعالی که برای بندگان کرده اینجا نکته که از مرشد شنیده بودم بیاد آمد و آن اینست که حقیقت بالقیاس
مثل دریای عظیم است و شریعت مثل کشتی است پس بدون کشتی ظاهر اسیر دریا محال است والله اعلم
بحقیقة الحال و در خدمت شیطان هم لاهر که محکوم شیطان بود + شب و روز در بند عصیان بود + شش ای دل
هر کس که تابع شیطان بود دلیل و نهار او در فکر عصیان می باشد یعنی بجز گناه کار دیگر از و بظهور نمیرسد و هر که
محکوم شیطان خواهد بود جای او دوزخ است قال الله تعالی عز وجل لاملئن جهنم منک و ممن تبعک منهم اجمعین
هم کسی را که شیطان بود پیشوا + کجا باز گردد براه خدا + شش نعوذ بالله منها آنکس را که شیطان پیشوا گردد کی براه
خدا بجز عنایت خدا آید یعنی هرگز بدون عنایت خدا براه راست باز نگردد اللهم احفظنا من شر الشیطان و من
شر النفس هم و لا عزم عصیان مکن زنهار + که فردا از آتش شوی رستگار + شش ای دل اراده گناه هرگز مکن
چه جای نافرمانی حق تعالی بلکه گاهی قصد آنهم مکن زیرا که اگر از چنین عزم باز مانی فردای قیامت از آتش
دوزخ خلاص شوی قال الله تعالی و اما من خاف مقام ربه و نهی النفس عن الهوی فان الجنة هی الماوی
هم ز عصیان کند هوشمند احتراز + که از آب باشد شکر را گداز + شش ای از نافرمانی خدا مرد دانشمند دوری
گزیند زیرا که شکر در آب بگداز د مراد از آب نافرمانی و از شکر کنایه بهوشمند است یعنی هرگاه مرد هوشمند
که مثل شکر شیرین است در آب که نافرمانی است قرین شد هلاک خواهد شد هم کند نیکبخت از گنه اجتناب +
کو چنان شود نور خور از سحاب + شش مال این شعر و شعر بالا واحد است یعنی نیکبخت آدمی از گنه دور میماند
زیرا که نور خورشید از ابر پوشیده می شود ربا عی لاحد یا بدان کم نشین که صحبت بد + گرچه پاکی ترا
پلید کند + آفتابی بدین بزرگی را + ذرة ابر ناپدید کند + یعنی نور مهر با وجود اینقدر کلانی و بزرگی از سحاب
پوشیده میشود پس جسم انسان که مشتی بیش نیست از ابر سیاه گناه چگونه پنهان نشود هم مکن
نفس اماره را پیروی + که ناگه گرفتار دوزخ شوی + شش بیان نفس اماره کمند هوا گذشت اکنون
منع میکند که هرگز پیروی نفس سرکش مکن زیرا که اگر پیروی کنی گرفتار دوزخ شوی قال الله تعالی سجانه
ان النفس لامارة بالسوء بدرستی که نفس بسیار فرماینده است به بدی و بدی بسوی دوزخ میکشد نعوذ
بالله منها هم اگر بر نتابد ز عصیان دلت + بود اسفل السافلین منزلت + شش ای اگر برنگردد از گناه دل
تو بدرستی باشد در دوزخ که نامش اسفل السافلین است مقام و قیام تو قال الله تعالی جل جلاله ثم رددناه
اسفل سافلین الا الذین آمنوا و عملوا الصالحات پس گردانیم اینشانرا در پست ترین مقامات مگر کسانیکه

فاغسلوا وجوهکم وایدیکم الی المرافق وامسحوا برؤسکم وارجلکم الی الکعبین ودر وضو چهار فرض است شستن
رو و هر دو دست تا آرنج و مسح ربع راس و هر دو پا تا شتالنگ باقی سنن اند و آداب واللہ اعلم بالصواب هم
نماز از سر صدق بر پا ئدار + که حاصل کنی دولت پائدار + ش ای نماز خدا از راه راستی قائم دار و گزارد
ادا کن یعنی نماز یکه از راه صدق باشد و خالی از شائبه ریا باشد بخوان زیرا که بسبب او حاصل کنی دولت
جاوید که مغفرت است و صنعت تجنیس تام منفصل ظاهر است واقیموا الصلوٰة وآتوا الزکوٰة ولا تکونوا من المشرکین
ومن ترک الصلوٰة متعمدا فقد کفر وغیرهم بسیار آیات واحادیث شاهد ناطق اند نماز چیزی است عجیب وغریب
وپسندیده اگر جا بجا در قرآن شریف نماز را یاد فرموده است هم ز طاعت بود و روشنائی جان + که روشن ز خورشید
باشد جهان + ش ای طاعت در جهان مثل خورشید است در جهان چنانکه از خورشید جهان روشن میشود از طاعت
خدا ملک جان منور میگردد فافهم فانه من الرموز هم پرستنده آفریننده باش + در ایوان طاعت نشیننده باش +
ش ای بندگی کننده حق تعالی باش و در محل بندگی گوشه نشین باش یعنی هر دم خدا را یاد کن و در مکان تنها
نشسته بندگی خدا کن که در خلوت گزینی و گوشه نشینی مذاق عجیب است بمنبداند مگر آنکس که مزه او چشیده باشد
هم اگر حق پرستی کنی اختیار + در اقلیم دولت نشوی شهریار + ش یعنی حق پرستی کننده بملک دولت پادشاه
جهان میشود پس حق پرستی که افضل ترین امور است اختیار باید کرد هم سر از جیب پرهیزگاری برآر + که جنت
بود جای پرهیزگار + ش ای سر خود را از جیب پرهیزگاری بیرون آر یعنی پرهیزگاری و خوف خدا را اختیار
کن زیرا که جنت جای پرهیزگار است قال اللہ تعالی عز وجل ان المتقین فی جنات وعیون بدرستیکه پرهیزگاران
در باغهای بهشت و چشمها باشند هم ز تقوی چراغ روان برفروز + که چون نیک بختان شوی نیک روز +
ش ای از پرهیزگاری چراغ جان منور در روشن بکن تا همچو نیک بختان نیک روز شوی یعنی تقوی باعث
روشنائی جان است و هر که متقی شد نیکبخت و نیک روز است ای خدا تقوی متقی نصیب این فقیر گردان بحق
محمد مصطفی صلی اللہ علیه وسلم وجمیع امت محمد صلی اللہ علیه وسلم را متقی ساز بالطافک العمیم وبفضلک یا کریم
هم کسی را که از شرع باشد شعار + تر سد ز اسیب روز شمار + ش شعار بالکسر جامه که زیر جامه متصل
بدن پوشند و آن جامه بالا را دثار گویند و نشان اهل حرب که یکدیگر را بدان شناسند و بفتح درخت کنار المنتخب
و اینجا مراد از شعار خصلت و عادت است یعنی هر کس که با شرع شریف خوگر است از آفات روز قیامت او را
هیچ ترس و بیم نیست پس رتبه شریعت را که هر کرا عادت شریعت یعنی پیروی شریعت نصیب است او مقبول
خدا است و او را از بلیات قیامت هیچ اندیشه نیست پس هر مسلمان را لازم است که پیروی شریعت را
شعار خود سازد و قدمی بیرون از احاطه شریعت ننهد زیرا که شعر شریعت را مقدم دارا کنون + طریقت از

کبریا متصف و منقاد امر معروف و بصفات جمیله موصوف افضل الامور طاعة الله تعالی و عبادت نافرمانی
او سر اسر نادانی تست ببین بیک نافرمانی چه حال شیطان است و بر عبادت خود مغرور مباش که ابلیس
ازین سبب مقهور گردید و لله در من قال ابیات مشهور بر طاعت بسیار مغرور + که ابلیس از پی آن گشت مقهور
تر اگر تکیه بر روزه نماز است + مکن تکیه که خالق بے نیاز است + عبادت آنست که بی طمع کند و فرد و منت نه
طلبد و از ریا بر کنار ماند ریا کاری آن کند که خدا را سمیع و علیم و بصیر نداند و لنعم ما قیل شعر خدا سمیع و بصیر است
کی تواند دید + که من نباشم و کس با تو در سخن باشد + هم نشاید سر از بندگی تافتن + که دولت بطاعت توان
یافتن + شش ای از بندگی خدا سر تابی نباید زیرا که دولت دارین بسبب طاعت حاصل توان ساختن اگر
بندگی خدا بخلوص دل کنی دولت دارین یابی و اگر از بندگی خدا سر تابی مردود درگاه خدا شوے و مردود
خدا مردود کل است و ازین گلستان است گلیکه در بوستان سعدی شیرازی مصلح الدین علیه رحمة الله تعالی
الی یوم الدین شگفته است بیت عزیزیکه از در گهش سر بتافت + بهر در که شد هیچ عزت نیافت + هم سعادت
ز طاعت میسر شود + دل از نور طاعت منور شود + شش ای نیک بختی از بندگی خدا میسر و آسان میشود
و دل از نور بندگی خدا منور و روشن میگردد پس هر کس که بندگی خدا خواهد نمود او را سعادت حاصل
خواهد بود و دل او از نور عبادت خدا منور و روشن خواهد گشت هم اگر بندهی از بهر طاعت میان +
کشاید در دولت جاودان + شش یعنی اگر برای بندگی خدا کمر خود خواهی بست ای مستعد و آماده طاعت الهی
خواهی شد خواهد کشود جل جلاله بر روے تو در دولت جاوید که عبارت از مغفرت کامله است پس باید که لیل
و نهار بطاعت غفار بخلوص دل مشغول باشی هم ز طاعت نه پیچد خردمند سر + که بالاے طاعت بنا شد هنر شش ای از بندگی خدا دانشمند سر خود را هرگز نتابد زیرا که کدامی هنر را فوق از طاعت نیست
و بنا شد قال الله تعالی و من اراد الآخرة و سعی لها سعیها و هو مومن فاولئک کان سعیهم مشکورا و هر که بخواهد ثواب
آخرت و سعی بکند برای وی سعی که لائق و لیست و او مسلمان باشد پس این جماعت هست مسعے ایشان
مقبول هم به آب عبادت وضو تازه دار + که فردا ز آتش شوی رستگار + شش ای از آب بندگی که مراد
عین بندگی است یعنی برای بندگی وضو تازه ضرور است هرگز بندگی بی وضو مکن و با وضو بودن مدام باید
که اکمل ترین عبادت وضو است خلاصه اینکه هر دم و هر وقت در عبادت خدای تعالی مستعد و آماده باش
تا فردای قیامت از دوزخ نجات یابی فائده بدانکه وضو بضم و او دست و رو و پا شستن است و بفتح
و او آب وضو را میگویند و بکسر و او جای وضو را می گویند پس آب عبادت چه خبر است اضافت لفظے است
معنیش اینکه برای بندگی خدا وضو تازه دار قال الله تعالی یا ایها الذین آمنوا اذا قمتم الی الصلوٰة

غافل بودن چه قدر شرمندگی و خجالت است نعوذ باللہ منہا م چنان عاشق رومی زرگشتہ کہ شوریدہ احوال و سرگشتہ + ش یعنی آنچنان شیدای رومی زرگشتہ کہ دیوانہ حالات و پریشان شدہ ای بعشق دولت دیدار چنان دیوانہ گشتی کہ خبر از دنیا و مافیہا نداری بلکہ حالات تو ہمچو احوال دیوانگان است و پریشان گشتہ پس آنچنین لائق نیست باید کہ ترک محبت زرکنی و عشق اللہ اکبر حاصل سازی کہ بدین سر بلند شوی ہم چنان گشتہ صید بہر شکار + کہ یادت نیاید زروز شمار + ش صید یعنی صیاد بطریق مبالغہ و شکار مراد از دنیا و حرص صیاد نسبت شکار آشکار است و پنہان یعنی تو برای دنیا آنچنان حریص گشتہ کہ روز قیامت را فراموش کردہ و سید بسین مہملہ و مکسور و یای معروف بمعنی گرگ ای برای شکار مانند گرگ شدہ ای رحلہ شمار ترجمہ یوم حساب است و وجہ تسمیہ اش بروز شمار اینکہ آنروز حساب و کتاب گناہگاران خواہد شد واللہ اعلم بالصواب ہم مباد اول آن فرومایہ شاد + کہ از ببر دنیا دہد دین بباد + ش یعنی دل آن کمینہ خوش مباد کہ برای حصول دنیا دین خود را برباد میدہد قولہ تعالی اولئک الذین اشتروا الضلالۃ بالہدی فما ربحت تجارتہم وما کانوا مہتدین این شعر بطور دعای بد واقع شدہ بشان کسانیکہ دین را بعوض دنیا برباد میدہند

در صفت طاعت و عبادت گویدہم کسی را کہ اقبال باشد غلام + بود میل خاطر بطاعت مدام + ش ای کسیکہ را کہ اقبال بندہ میباشد رغبت دل او و خواہش روح او مدام بطرف پرستندگی خدا میباشد و پرستندگی خدا می نماید قولہ تعالی وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون اے لیعرفون و پیدا نکردم جن و انس را مگر برائے عبادت کنند و پرستش من کنند بدان و آگاہ باش کہ انسان و جن را خصوصا و دیگر اشیا را عموما برای بندگی خود جل جلالہ آفریدہ است پس ای گروہ انسان و ای گروہ جنیان امت محمدی صلی اللہ علیہ وسلم فرض است بر ما و شما بندگی خدا یتعالی جل جلالہ و عم نوالہ جل شانہ غر اسمہ تا دم زندگی سبحان اللہ و بحمدہ کہ بہتر از طاعت و عبادت خدا و خوشتر از بندگی او و رسولش صلے اللہ علیہ وسلم در دنیا چیزی نیست و بعقبی بجز لقائیش و لقای حبیب او احمد مجتبی صلی اللہ علیہ وسلم ہیچ شی در کار نیست شعر یا الٰہی بندہ تو توفیقم + راہ بنما بسوی تحقیقم + الٰہی توفیق طاعت خویش و رسول خود محمد مصطفے صلی اللہ علیہ وسلم رفیق ما گردان کہ از جملہ اطیعوا اللہ واطیعوا الرسول و من یطع اللہ و رسولہ کہ جا بجا در قرآن مجید مذکور است بیرون نرویم و یا ایہا الذین آمنوا اذکروا اللہ ذکرا کثیرا و سبحوہ بکرۃ و اصیلا را ورد و جان باید ساخت و بخوبی تصور برین آیۂ کریمہ باید نمود کہ یا بنی آدم ان لا تعبدوا الشیطان انہ لکم عدو مبین و ان اعبدونی ہذا صراط مستقیم و بجای دیگر میفرماید جل جلالہ فسبح بحمد ربک حتی یاتیک الیقین و در سورۂ فاتحہ تعلیم بندگی نمود و باین طور ایاک نعبد الخ بدانکہ این نکتہ طاعت پایان ندارد من احب شیئا اکثر ذکرہ فرمودہ پس مکن خواب خرگوش مکن خود را بیہوش مکن بہوش آ و بطاعت خدا مصروف باش و بعبادت

است برای ندا و استفهام میفرماید ایطالب حق گرفتار شده دردام آز یعنی خواهش نفسانی و مست و بیهوش
گشته از پیمانهٔ شراب آز و حرص چنین نباید هشیار باش و از حرص و غفلت بیرون شو گر الحریص محروم مقولهٔ
مقبوله بگوش جان بشنو و بدل ثبت گردان و از حرص برکنار شو هم مکن عمر ضائع بتحصیل مال + که هم نرخ گوهر
نباشد سفال + ش یعنی عمر را در حاصل کردن مال صرف و خرج مگردان زیرا که گوهر در برابر خزف ریزه ها نباشد
ای عمر تو گوهر است مال چون سفال است که سفلگان او را جمع میکنند پس ضائع کردن عمر در تحصیل مال گویا
دادن گوهر است در بهای سفال سفال بضم سین مهمله ریزه ریزه کوزه و سبوی شکسته هم هر آنکس که در بند
حرص او فتاد + ده خرمن زندگانی بباد + ش ای هر کس که بقید و گرفتاری حرص او فتاده آن کس
تودهٔ زندگانی خود را بباد داده و خرمن زندگانی بباد دادن تشبیه کامل است که چنانکه خرمن را بعد کوفتن
بر روی هوا می پراکنند تا غله ازوی برآید و علی هذا القیاس خرمن زندگانی بباد دادن یعنی از کوفت
حرص روح و روان برباد میدهند یعنی از قالب خاکی بدر میشوند فرمود رسول خدا صلی الله علیه وسلم من اخذ
الدنیا اکثر مما یکفیه فقد حتفه وهو لا یشعر یعنی کسی که گرفت دنیا را زیاده از قدر کفایت پس تحقیق گرفت
هلاک خود را و حال آنکه او نمیداند خرمن بالکسر تودهٔ غله که هنوز از انکوفته و از کاه جدا نساخته باشند
بهندی کھلیان گویند و صاحب فرهنگ رشیدی بفتحهٔ های معجمه ترجیح داده هم گرفتم که اموال قارون
تر است + همه نعمت ربع مسکون تر است + ش احوال قارون و ربع مسکون در کتب بکثرت گذشته و این
شعر با بیت آینده قطعه بند است ای فرض کردم که همه مال قارون برای تست و همه نعمت دنیا بهر تو لیکن
چه فائده که هم بخواهی شد آخر گرفتار خاک + چو بیچارگان با دل دردناک + ش ای آخر روزی بقبر خواهی
رفت مانند عاجزان که دل شان غمگین و دردمند میباشد هم چرا میگدازی ز سودای زر + چرا میکشی بار
محنت چو خر + ش ای برای چه تلاش زر جان و دل خود را بهوبهٔ غم میگدازی و برای چه بار مشقت
مانند خر میکشی یعنی چگونه اینقدر محنت بحاصل کردن زر بر خود گوارا میکنی که همه لاحاصل است اینقدر
که لطلب زر دیوانه و سودائی شدهٔ چرا لطلب درب اکبر مفتون و مجنون نمی شوی که بدارین درجه بلند یابی
هم چرا میکشی محنت از بهر مال + که خواهد شدن ناگهان پامال + ش ای چون محنت برای مال میکشی
که ناگهان خواهد پامال خواهد شد یعنی بتحصیل مال محنت مکش که آخر همه مال پامال خواهد شد ای برباد خواهد رفت
و خراب خواهد گشت و غارت خواهد گردید هم چنان داده دل بنقش درم + که هستی زذوق ندیم بدم +
ش ای آنچنان دل بنقش درم داده یعنی عاشق نقش درم شدهٔ که از لذت آن همنشین ندامت
گشتهٔ و نقش درم عبارت از هیأت مجموعی درم است بدان و آگاه باش که دل بدرم دادن و از خدا

هرگز این تکلیف را بخیال نیارد و حاجت را در خاک اندازد و بقاضی الحاجات حقیقی متوجه شود چه خوش گفت
کسی بجواب کسی سوال اینست آنکه شیر از کند روبه مزاج + احتیاج و احتیاج و احتیاج ها جواب
اینست شیر مردان کی شوند روبه مزاج + میزنند بر لشکر خود صد احتیاج + بیوقوف است که وقت سختی
پریشانی بر خود طاری و ساری گرداند حافظ شیراز رحمه الله علیه میفرماید شعر صبر کن حافظ بسختی
روز و شب + عاقبت روزی بیابی کام را + هم ندارد خرد مند از فقر عار + که باشد نبی را از فقر افتخار +
ش یعنی هیچ دانشمند از محتاجی ننگ ندارد چرا که نبی ما صلی الله علیه وسلم را از فقر افتخار بود و بران نازیدمی
گویا این شعر اشارت است بحکم محکم که الفقر فخری فقر فخر من است و این حدیث مشهور است فی الواقع
مراد از فقر خدا پرستی است اگر خلاف این کند مصداق کاد الفقر ان یکون کفرا و الفقر سواد الوجه فی
الدارین گردد نعوذ بالله منها و این هر دو نیز حدیث شریف هستند ما سوی الله پرستی را فقر نباید گفت
زیرا که فقر یکه هزاران فخر دارد مراد از ان فقر لیست که محتاج محض بذات غنی حقیقی باشد و ما سوای آن
از همه مستغنی گردد نه آن محتاجگی که موجب کفر و روسیاهی دارین شود م غنی را زر و سیم آرائش
است + ولیکن فقیر اندر آسائش است + ش یعنی دولتمند را طلا و نقره ای دولت و مال رونق است
الا فقیر در آرام است که مال دنیا ندارد زیرا که اگر مال دنیا داشت متوجه بخدا کی شدی بخلاف جمله مالداران
که یکی از هزار هم مائل بخدا نیست ازین هم فقر دلآسائش است که هر دم بوصل شاهد حقیقی شاد است چه سبب
است که بودند سید نا محمد صلی الله علیه وسلم که ذهب را پیش بر انند و مفاتیح کنوز زیر و زبر را باز
گردانیدند و فرمودند که الدنیا جیفة و طالبها کلاب و الدنیا دار لمن لا دار له و الدنیا مال لمن لا مال له و الدنیا
سجن المومنین و جنة الکافرین مالداری بقدر حاجت باید نه که از خدا غافل سازد و بجهنم رساند نعوذ
بالله منها م غنی گر نباشی مکن اضطراب + که سلطان نخواهد خراج از خراب + ش ای اگر دولتمند نیستی
غمگین و بیقرار مشو زیرا که پادشاه محصول زمینی که آباد نباشد نمی طلبد پس همین فائده کافی است که
بجهت فقر کسی مزاحم و پرسان حال تو نباشد م قناعت بهر حال اولی تر است + قناعت کند
هر که نیک اختر است + ش یعنی راضی به رضای خدا شدن بهمه حال بهتر است و راضی به رضای
خدای باشد آنکس که نیک بخت است م نور قناعت بر افروز جان + اگر داری از نیک بختی نشان + ش
یعنی از نور رضای خدا روشن و منور کن جان را اگر از نیک بختی نشانی داری ای اگر در تو علامت
نیک بختی است از نور رضای خدا منور ساز جان خود را در مذمت حرص م ایا مبتلا گشته
در دام حرص + شده مست لایعقل از جام حرص + ش ایا همزهٔ مفتوحه مقصوره کلمهٔ عربی

عاقل را باید که هرگز ارتکاب این نه نماید وحتی المقدور از چنین امور پرشرور دور باند واز حق تعالی بنا ظلم هم
کسے کا تش ظلم زد در جہان + برآورد از اہل عالم فغان ش اے ہر کس کہ آتش ستم در جہان افروخت
گویا از اہل عالم فغان و فریاد برآورد یعنی از ظلم او ہمہ عالم بفغان خواہد آمد والامان بزبان ہر یک جاری
خواہد شد واز دست ظلم وجفای ظالم گریہ وزاری بدرگاہ باری عزاسمہ خواہند نمود ہم ستم کش گر آہی برآرد
زدل + زند سوزا و شعلہ در آب وگل + ش یعنی ترس از آہ مظلوم کہ اگر برآرد از دل برزند گرمے او شعلہ
در آب وگل شعلہ زدن در آب وگل کنایہ از خرابی و بربادی تری وخشکی است ای آتش آہ مظلومان
وملہوفان خرابی وبربادی بحر وبر میکند یعنی خشک وتر را می سوزد وخاک سیاہ میگرداند ہم مکن بر ضعیفان
بیچارہ زور + بیندیش آخر زتنگے گور + ش یعنی بر عاجزان بیچارہ ظلم وستم مکن واز تنگے گور اندیشہ
کن چرا کہ اگر دل ضعیفان ومسکینان آزردہ خواہی نمود آخر روزی بگور خواہی رفت در انجا بعوض دل آزاری
ضعیفان بیچارہ گرفتار عذاب گور کہ تنگ وتاریک است خواہی شد ہم بآزار مظلوم مائل مباش + زدود
دل خلق غافل مباش + ش یعنی برای آزردن مظلوم خواہش کنندہ مباش واز دود دل
خلق غافل مباش مراد از دود دل خلق آہ آتشین است ودر حدیث شریف وارد است کہ دعای
مظلوم مستجاب است فاجر باشد یا کافر گو بعد چندی اثرش ظاہر شود ہم مکن مردم آزاری ای تندرا ے +
کہ ناگہ رسد بر تو قہر خدا ے + ش یعنی ظلم مکن ای تیز عقل زیرا کہ ناگاہ بر تو غضب الٰہی خواہد رسید وہر کہ
چنین کردہ است بزودی بر دقہر خدا نازل گردیدہ خانمانش خراب ساخت ہم ستم بر ضعیفان مسکین
مکن + کہ ظالم بد دوزخ رود بی سخن + ش یعنی ظلم بر عاجزان وبیچارگان مکن زیرا کہ ظالم دوزخی است
بے گفتگو ودر حدیث شریف آمدہ است کہ گناہان مظلوم بر ظالم بار کردہ بدوزخ داخل خواہند کرد نعوذ باللہ منہا

در صفت قناعت قناعت در لغت بفتح قاف بمعنی راضی شدن باندک چیز ضد حرص است
ودر اصطلاح صوفیہ کرام بمعنی سکون نفس عند عدم المال لوفات وقرار دل در آوان تصادم آفات
+ اکثر اہل تفسیر در آیہ من عمل صالحا من ذکر او انثی وہو مومن فلنحیینہ حیوۃ طیبۃ حیوۃ طیبۃ را القناعت تفسیر
کردہ اند وبسیار احادیث بباب قناعت وارد اند کہ القناعۃ کنز لا ینفی والقناعۃ مال لا ینفد وعز من قنع
ودل من طمع ہم دلا گر قناعت بدست آوری + در اقلیم راحت کنی سروری + ش ای دل
اگر ترک حرص کنے بملک خرمی سرداری کن یعنے سردار ملک خورسندی باشی ہم اگر تنگدستی زنسخہ
منال + کہ پیش خردمند ہیچ است مال + ش یعنی اگر مفلس ہستی از سختی نالہ مکن زیرا کہ در دیدہ
دانشمند مال ہیچ قدر ومنزلت نمیدارد ہر گاہ کہ بر عاقل تکلیف دنیوی رو نماید وحاجت بمال افتد

پادشاه پادشاهی تو تا دیر بماند اگر انصاف نمائی و منصف و عادل باشی چرا که انصاف موجب زیادتی
پادشاهیت است و سبب پائداری سلطنت است هم چو نوشیروان عدل کرد اختیار + کنون نام نیکو ازو
یادگار + ش نوشیروان نام پادشاه ایران است و دران چند لغت است یکی نوشین روان دوم
نوشیروان سوم نوش روان و نیز بحذف یا و تشدید را آمده است معنی اینکه هرگاه نوشیروان پادشاه
عدل اختیار نمود تا ایندم نامش در دنیا به نیکی یادگار است یعنی نام نیک او در روزگار اشتهار یافته
هم ز تاثیر عدل است آرام ملک + که از عدل حاصل شود کام ملک + ش یعنی از اثر عدل و انصاف
ملک و اهل ملک را آرام و راحت است زیرا که از عدل حاصل میشود مقصد ملک و اهل آن هم
جهان را با انصاف اباد دار + دل اهل انصاف را شاد دار + ش اهل انصاف کنایه از انصاف
کنندگان یا انصاف خواهان ای جهان را بسبب انصاف آباد دار و دل خواهان انصاف را ملول مگردان
بلکه خوش و خرم دار که خوش داشتن مظلومان موجب خوشنودی خدا است هم جهان را با عدل معمار
نیست + که بالاتر از معدلت کار نیست ش معمار آنکه تعمیر مکانات کند و برای قائم ماندن جهان از عدل
هیچ چیز بهتر نیست یعنی عمارت جهان را بهتر از عدل معمار نیست چرا که بلند تر از عدل کاری نیست
ای عدل افضل فضائل است هم ترازین به آخر چه حاصل بود + که نامت شهنشاه عادل بود + یعنی
ای بادشاه ترا بهتر ازین آخر کار چه حاصل شود که نام تو شهنشاه عادل مشهور گردد سبحان الله بحمده
در مذمت ظلم گویدم اگر خواهی از نیکبختی نشان + در ظلم بندی بر اهل جهان + ش یعنی ای
بادشاه یا حاکم و یا هر کس را فی نفسه خطاب است که اگر خواهان نیک نصیبی و جویان نشان سعادت مندی
هستید قوله در ای در دروازهٔ ظلم پس دروازهٔ ظلم را بند کنید ای باز دارید ظالمان را از ظلم کردن کقوله
تعالی والکافرون هم الظالمون و در حدیث شریف است که الظلم ظلمات یوم القیامة و قوله تعالی والله لا یهدی
القوم الظالمین و قوله تعالی ربنا اخرجنا من هذه القریة الظالم اهلها پس مذمت ظلم از قران و حدیث
ثابت است خدا از شر ظلم و ستم محفوظ دارد هم رعایت دریغ از رعیت مدار + مراد دل دادخواهان برآر + ش
یعنی بار عایا مراعات ضرور است و برآوردن حاجت مظلومان لازم است هم خرابی زید ادبینید جهان و
چو بستان خرم ز باد خزان + ش یعنی بربادی از بی انصافی می بینید جهان مانند باغ تر و تازه از باد
خزان ای چنانکه باغ تر و تازه از باد فنا خراب میشود همچنین جهان از بی انصافی برباد میگردد هم مده رخصت
ظلم در هیچ حال + که خورشید ملکت نیابد زوال + ش یعنی اجازت ظلم و ستم باحدی بهیچ حال
مده تا که سلطنت تو که مثل خورشید است زوال نیابد بدانکه ستم موجب زوال بادشاهی است

سر کافران بدار کشیده و بخواری مبتلا و به تباهی رسیده بهتر است غرض اینکه این شعر بطور رسید دعا بحق جاهلان
واقع شده است که جاهلان گاهی صورت بهتری بجز خرابی نبینند م ز جاهل حذر کردن اولی بود + کز و ننگ
دنیا و عقبی بود + ش ای از جاهل پرهیز کردن بهتر بود زیرا که بسبب او شرمندگی دارین حاصل میشود ازین هم
لازم است که انسان تا به امکان از جاهلان و کافران دور ماند و هرگز بصحبت شان نرود نه ایشان را بمصاحبت
خود گزیند نه روی سیاه کافر ببیند اللهم احفظنا من الجهالة و اهل الجهل باید دانست که جهل بر دو قسم است
اول معنی جهل بفتح نادانی و نادانستن و بکسر خطا است از صراح و کشف و منتخب یکی جهل مرکب و آن اعتقاد
داشتن بر ماهیت چیزی بطوریکه دانستن او بخلاف ماهیت آن چیز باشد از بحر الجواهر چنانچه کسے پارهٔ
ارزیز را نقره داند دوم جهل بسیط و آن ندانستن حقیقت چیزی را مطلقاً چنانچه ندانستن مردم این بار
آن چیز را که بدان بافت سرخ را رنگ سرخ دهند و مذمت جهل نعوذ بالله منها از آیات معتبرات قرآن مفهوم
ظاهر است که حضرت موسی علی نبینا و علیه الصلوٰة و السلام قال اعوذ بالله ان اکون من الجاهلین و بجاے
دیگر پروردگار عالم میفرماید و اعرض عن الجاهلین و بجای یظنون بالله غیر الحق ظن الجاهلیة غرض از آیات
و احادیث و اقوال بزرگان مذمت جهل بخوبی ثابت است خدا از جهل محفوظ دارد بندگان خود را بصفت

عمل گویدم چرا یزدت انیمه کام داد + چرا بر نیاری سر انجام داد + ش فرمود جل جلاله در قرآن
شریف اعدلوا هو اقرب للتقوی و ان الله یامر بالعدل و الاحسان و ایتاء ذی القربی و ینهی عن الفحشاء و المنکر
و البغی یعظکم لعلکم تذکرون یعنے خصلت انصاف اختیار کنید که این خوے قریب تر است از پرهیزگاری
در مصرعهٔ اول داد بمعنی دادن و در مصرعهٔ ثانی بمعنے عدل و انصاف معنے اینکه چون الله تعالی جلشانه
ترا اینهمه اسباب مقصدوری عطا فرموده پس تو چرا الظهور نمے آری آخر کار انصاف و عدل یعنے در
صورتیکه خداوند کریم ترا پادشاه و حاکم گردانید ترا باید که بخوشدلی انجام عدالت و انتظام نصفت فرمائی
که و اذا حکمتم بین الناس ان تحکموا بالعدل ان الله نعما یعظکم به و بجای ان الله یحب المقسطین فرموده
است م چو عدل است پیرایهٔ خسروی + چرا عدل را دل نداری قوی + ش عدل بمعنی انصاف پیرایه
بکسر بای فارسی و یای مجهول آرائش خسروی بادشاهی چرا مخفف چه را بمعنے برای چه + معنے
اینکه هرگاه که انصاف و عدل آرائش بادشاهی است پس تو ای بادشاه چرا بر عدل دل را قوی و محکم
نمیداری و چگونه این دولت و نعمت بی مثال را از دست بگذاری و الله اعلم م تا مملکت پائدار ے
کند + اگر معدلت دستیاری کندش مملکت بروزن مسکنت بمعنی بادشاهی جزاے مقدم است
معدلت بروزن مغفرت مصدر میمی بمعنے عدل و بمعنی انصاف گردن شرط مؤخر است معنی اینکه اگر

بیان اقسام جهل

دینیات و آیات بینات که ثانی اثنین او هما فی الغار اذ یقول لصاحبه لا تحزن ان الله معنا الحمد لله والمنة
فقیر حقیر محمد نذیر محرر این شرح بر جبل ثور در ۱۳۸۹ هجری بماه ذی الحجه رفته جای تشریف داشتن حضور
صلی الله علیه وآله وسلم وحضرت ابوبکر صدیق خلیفه اول رضی الله عنه ومقام ایستادن جبرئیل علیه السلام
وجای برآمدن مار از ان غار بچشم ظاهر وباطن معاینه کردم ودوران سال حج اکبر واقع شده بود وتا این یوم که ۱۳۹۱
هجری است بکیفیت مکه معظمه ومدینه طیبه بکیف هستم وخبر از دنیا وما فیها ندارم اللهم ارزقنا زیارة حرمک وحرم حبیبک
محمد صلی الله علیه وآله وسلم فی الیقظة والنوم واللیل والیوم هم اگر خصم جان تو عاقل بود + به از دوستداری
که جاهل بود + شش یعنی اگر دشمن جان تو عاقل باشد از ان دوستدار بهتر که جاهل باشد لاحول دشمن دانا
کی جان بود + بهتر از ان دوست که نادان بود + وگفته اند که دوستی نادان نقصان وزیان جان در دان
است چنانچه قصهٔ خرس والنسانی این مقام بیاد آمد حکایت آورده اند که از خرسی والنسانی دوستی جانی
بود روزی خرس اورا دعوت نموده به بیابان خود برده فواکه انواع انواع ومیوجات اقسام اقسام
پیش آن انسان نهاده بعد خورد ونوش انسان را غلبهٔ خواب بیهوش ساخته خسپانید چون آدم
مذکور بخفت مگسان از چهار طرف بر شیرینی فواکه که بر دست ودهانش بود وویده وپریده چسپیدند ونشستند
خرس مذکور را دور دید که دوستدار ما مگسان ایذا میرسانند سنگی گران بار از کوهسار آورده مگسان را
که بر دهانش چسپیده بودند بزور زد که چهره اش معدوم وجان بحق معلوم شد بین که خرس ندانست
خود با او دوستی نموده ورق او هم قاتل گردید که دست از جان بشست وجامه گذاشت از اینجاست که گفته اند
دوستی نادان هلاکی جان است العاقل تکفیه الاشارة هم چو جاهل کسی در جهان خوار نیست + که نادان
تر از جاهلی کار نیست + شش ای مانند جاهل احدی در دو جهان ذلیل وخوار نیست زیرا که بد تر از جاهل
بودن هیچ کار نیست جاهلی لفظ مرکب بمعنی شخصی که کارش جهل باشد پس معنی مصراع چنین باشد که
کسی نادان تر از جاهل نیست واگر نادان بمعنی بی فائده وبد تر گویند پس معنیش اینکه بی فائده تر وبد تر
از جاهلیت هیچ کار نیست نعوذ بالله منهم از جاهل نیاید جز افعال بد + وز نشنود کس جز اقوال بد +
شش یعنی گفتار وکردار جاهل هر دو بد است واز جاهل بجز گفتار وکردار بد بظهور نیاید وکسی از جاهل بجز
گفتار بد نشنود هم سرانجام جاهل جهنم بود + که جاهل نکو عاقبت کم بود + شش سرانجام بمعنی آخر کار نکو عاقبت
بمعنی خاتمهٔ نیک یعنی که آخر کار جاهل واصل دوزخ گردد نعوذ بالله منها زیرا که جاهل بنیک خاتمه
کم مے باشد اے خاتمه جاهل بخیر نمی باشد هم سر جاهلان بر سر دار به + که جاهل بخواری
گرفتار به + شش یعنی کفار همیشه بقتل وکشتن رسانیده شوند بهتر است ای

صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وغافل دین دشمن خدا و رسول است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس شیخ علیہ الرحمۃ
میفرماید کہ علم دین و علم توحید حاصل کن کہ ازان دوستدار پروردگار و رسولش گردی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و بی علم
مباش کہ ازان جاہل و غافل باشی و بہ دشمنان خدا و رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم شمار کردہ شوی واللہ
اعلم بالصواب وعندہ ام الکتاب ہم ترا علم در دین و دنیا تمام + کہ کار تو از علم گیرد نظام + ش تمام بمعنی
کافی و بسندہ است یعنی علم ترا در دو جہان کافی است زیرا کہ کار تو بیاعث علم درستی خواہد یافت نظام بمعنی
درستی ای کارہای بستہ و ازین تو بسبب علم کشادہ خواہند شد و مشکلات دنیوی و دینی بسبب علم
حل خواہند شد ای طالب خدا علم وسیلۂ نجات عالم است در دو عالم ای عزیز علم حاصل کن کہ اگر محتاج
شوی مال نیست و اگر غنی باشی جمال نیست و بکلید علم ابواب خزائن دین توانی کشود و بہ سلاح علم
بانفس و شیطان کہ دشمنان دینی اند محاربہ توانی نمود و علمے بیاموز کہ وسیلۂ معرفت خداوند ذو الجلال
بود و رساننده بمراتب فضل و کمال شود و اما علمی کہ برای جدال است از اہل ضلالت ست و علمی کہ برائے
تحصیل جاہ و مال ست ثمرۂ آن وبال است وحسن و قبح آن در کتب بزرگان باید جست واللہ اعلم
در مذمت صحبت جاہلان ہم دلا گر خردمندی و ہوشیار + مکن صحبت جاہلان اختیار + ش
ولا الف در دلا ندائیہ است گر مخفف اگر است و یا در خردمندی برای خطاب است جاہلان جمع جاہل
خلاف قیاس است بمعنی نادان اکثر اہل فرس مثل عاقلان و عابدان و زاہدان و عالمان و صالحان
و ظالمان و طالحان و غیرہم را خلاف قیاس مانند جمع استعمال کردہ آمدہ اند و اگر نظر بجانب قاعدہ صرف
کردہ شود صیغۂ تثنیہ الف فارسیان الف و نون جمع قرار دادہ بجای جمع استعمال می نمایند فافہم وتدبر واللہ
اعلم بالصواب و در بعض مقام مراد از جاہل کافر باشد معنی ای دل اگر تو عقلمند ہستی و ہوشیار ہستی صحبت
نادان و کافران اختیار مکن و بر گفتگوی آنہا اعتبار مدار ہم ز جاہل گریزندہ چون تیر باش + نہ آمیختہ
چون شکر شیر باش + ش یعنی از صحبت جاہل ای کافر یا نادان مانند تیر از کمان گریزان باش نہ شامل
مانند شکر و شیر باش یعنی محبت و دوستی با جاہل مکن ہم ترا اژدہا گر بود یا ر غار + ازان بہ کہ جاہل بود غمگسار
ش ای ترا اژدہا یعنی مار بزرگ اگر یار غار بود بہتر است ازان جاہل کہ غمخوار تو بود حاصل اینکہ صحبت
اژدہا از جاہل بہ است از نیکہ فرو بردن آن محض فنای دنیاوی است و از صحبت این تباہی اخروی است
یار غار یار کہ در سختیہا مونس باشد و رفاقت نگزارد کاف بیانیہ است غمگسار بمعنی غمخوار یعنی جاہل مصالح
خویش را نمیداند و دیگر را چہ فائدہ بخشد و قصہ گزیدن اژدہا و یار غار بودن حضرت ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ
خلیفۂ اول محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در کتب دینیہ مسطور است اگر خواہی بہ بین در مطولات

چنانچه به بیت آینده مصنف رح اشاره به آن فرمود هم طلب کردن علم شد بر تو فرض + دگر واجب ست آرایش قطع ارض + ش روایت نمود ابن ماجه از انس بن مالک رضی الله عنه فرمود پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم طلب العلم فریضة علی کل مسلم ومسلمة یعنی طلب علم فرض است بر هر مومن ومومنه وسفر کردن برای تحصیل علم واجب است اگر عالمی در شهر خود نیابد اطلبوا العلم ولو کان بالصین مشعر بر آن است قال الله تعالی فلولا نفر من کل فرقة منهم طائفة الخ پس چرا ترک وطن نمیکنند از هر فرقه ایشان گروهی ابن عباس گفت که فرمود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم کسی که اجل وی در طلب علم در آید ملاقات خواهد کرد حق تعالی را حال آنکه نبود در میان وی و انبیا مگر درجهٔ نبوت کذا رواه الطبرانی فی الاوسط معنی اینکه تحصیل علوم دینیه مثل تفسیر وحدیث وفقه واصول فرض است بر تو ای طالب خطاب عام است ودیگر اینکه واجب است برای حصول علم سفر کردن اگر عالم در شهر خود نیافته باشد پس ای طالب خدا لعبد تحصیل علم ظاهری تحصیل علم باطنی مشغول بجان ودل شو وتحصیل علم توحید مصروف بروح وروان باش که بذریعهٔ آن بمنزل مقصود خود که وصل محبوب حقیقی ست برسی وتعریف فرض وواجب در کتب فقه باید جست قطع ارض بمعنی برین زمین مراد از سفر کردن هم بر دوامن علم گیر استوار + که علمت رساند بدار القرار + ش دار القرار نام بهشتی است یعنی شیخ علیه الرحمة بطالبان وشاگردان ومسلمانان خطاب میفرمایند که بروید ودامن علم محکم گیرید زیرا که علم شما را بهشت خواهد رسانید ودر کتب مسطور است که هر که بطلب علم دین بمیرد درجهٔ شهادت یابد هر گاه که از خدمت طلبهٔ علم آدمی بهشتی می شود پس صاحب علم بدرجه اولی بهشتی خواهد شد ونیز از علما مروی شنیده شد که بنا برادنی طالب علم دین اگر بمیرد تا چهل روز ملائکه بر خلاک ماتم میکنند واگر کسی قلم شکسته به طالب علم دهد عوض آن در بهشت حور وقصور یابد ودر کتابی دیده ام که اگر کسی عالم باعمل را بنظر حقارت بیند زلش طلاق گردد واگر بر شتم وسب ودشنام یاد کند عالم را کافر گردد نعوذ بالله منها هر که خدمت علما وطلبا کند در دو جهان امان ونجات یابد از آفات وبلیات واسقام وامراض زیرا که علما مروین ورثهٔ انبیا کرام علی نبینا وعلیهم الصلوة والسلام اند وآنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم فرموده اند که علما امتی کانبیاء بنی اسرائیل سبحان الله چه برتر رتبه علما امت محمد است صلی الله علیه وآله وسلم هم میاموز جز علم گر عاقلی که بی علم بودن بود غافلی + ش صنعت تجنیس خطی مخفی نیست الا اینکه بجز علم دین وعلم توحید هیچ چیز میاموزان زیرا که بی علم بودن بود غافلی است یعنی بی علم بودن سراسر غفلت است وغافل دشمن خدا ورسول است صلی الله علیه وآله وسلم وعاقل حبیب خدا ورسول است صلی الله علیه وآله وسلم که العاقل حبیبی والاحمق عدوی واقع است یعنی عاقل دین دوست خدا ورسول

خواهم کرد پس تو خدائی وصادقی وعدهٔ خود را وفا فرما یعنی پیروی کنندگان مرا همراه من بجهنم داخل فرما انتهی
سوال الکافر حکم جل جلاله وعم نواله شرف نفاذ یافت که ای رانده درگاه والاجاه ما برود دعوی خود پیش چهار
امام که امام اعظم رحمة الله علیه وامام شافعی رحمة الله علیه وامام مالک رحمة الله علیه وامام احمد حنبل رحمة الله علیه
هر کرا پسندی پیش کن ابلیس علیه اللعنة در دل خود بزعم علم کثیر خود ائمهٔ ثلثه را قابل ولائق جوابدهی خود تصور
نکرده پیش امام ابوحنیفه رحمة الله علیه رسیده مسئله غصب استفسار خواهد نمود وخواهد گفت که ای امام اعظم
وپیشوای معظم مسئله دارم اگر حکم باشد عرض نمایم از پیشگاه عالم پناه جناب امام سراج الامة یعنی ابوحنیفه رحمة الله علیه
حکم عز صدور خواهد یافت که بگو چه مسئله داری ای مردود درگاه باری گفت بحکم پروردگار عالم آمده ام از خود نیامده ام
مسئله اینکه در چیز غصبی تصرف روا است یا نه امام اعظم علیه الرحمة خواهند فرمود که لاریب در چیز مغصوب تصرف
جائز است تو کدام چیز غصب کرده بگو گفت بندگان خدا را غصب کرده ام وهمه پیروی من کرده اند امید که
همراه من بدوزخ روند امام اعظم رحمة الله علیه خواهند فرمود نظر کن درین که شخصی زمین کسی غصب کرده ودران
تصرف نموده درختها کاشته پس اینقدر تصرفش روا بود هرگاه که مالک زمین بحکم عدالت بر غاصب غلبه
یافته رسید در آن صورت حکم قاضی شرع نفاذ خواهد یافت که درختهای کاشته بغاصب وزمین
کاصل ملکیت مالک است بمالک آن داده شود پس ای ملعون تو که در بندگان خدا تصرف نمودی یعنی تخم
بدی در زمین وجود شان کاشتی پس درختهای گناهان همه را بر سر خود نهاده راه جهنم پیش گیر وبندگان
خدا را که ملکیت خداست بگذار که زنده کردن وروزی دادن آنها تعلق خداست پس دعوی تو باطل است
وپس ای طالب حق النظر کن برتبهٔ امام اعظم رحمة الله علیه که بمیدان محشر آفتاب علمش چه سان جلوه گر خواهد شد
همه خلائق به تحیر خواهد ماند وای بر حال کسانیکه با چنین امام اعظم عداوت میدارند که آنحضرت صلی الله علیه
وآله وسلم در شانش سراج امتی فرموده اند خداوند کریم مقدمه ابلیس بمیدان حشر پیشش پیش خواهد کنانید انجا
فضیلت امام اعظم رح دریافت باید نمود وفضائلش تا بروز شمار در شمار نخواهند آمد پس درین بیت شیخ علیه الرحمة
اشاره بسوی رونق بازار علم نمود که بازار علم همیشه رونق دارد حتی که بمیدان محشر هم نیز اعظم
علم امام اعظم رح جلوه گر شده ابلیس علیه اللعنة باوجود علم کثیر مثل شپیره ضریر خواهد نمود اللهم نورنا بالعلم
قلبی والله اعلم هم کسیرا که شد در ازل بخت یار ـ طلب کردن علم کرد اختیار ـ شرح ازل آنکه ابتدا
ندارد آبد آنکه انتها ندارد بختیار کسیرا گویند که طالعش یار ومددگار او باشد ای بخت او نیک باشد یعنی صاحب
نصیب وقسمت خوب معنی اینکه هر کرا که در ازل بخت یاری کننده ومددگار شد طلب کردن علم که فرض
است اختیار کرد یعنی هر که از قدیم نیک نصیب است تحصیل علم میکند وفرضیت تحصیل علم از حدیث ثابت است

از دست ہلاکت صوری و معنوی خلاصی یافت این است ترجمۂ حدیث مذکور و اللہ اعلم بالصواب بعندہ ام
الکتاب در فضیلت علم گوییم بنی آدم از علم باید کمال + نہ از حشمت و جاہ و مال و منال + بش بنی آدم
بمعنے اولاد آدم علیہ السلام و جمع بن بنین می آید لیکن بحالت اضافت نون جمع بباعث کثرت استعمال ساقط گردید
بنی میماند و ابن بسیر را میگویند پس معنے آن پسران آدم علے نبینا و علیہ الصلوٰۃ و السلام است چنانچہ
بنی اسرائیل وغیرہ برین قیاس باید دانست و ازین شعر اشارہ است بطرف آیۂ کریمہ و علم آدم الاسماء کلہا ثم عرضہم
علی الملائکۃ فقال انبئونی باسماء ہؤلاء ان کنتم صادقین یعنی بیاموخت حق تعالی آدم علیہ السلام را نامہائے
مخلوقات ہمہ آن از علویات و سفلیات پس عرض کرد اشخاص آن مسمیات بر فرشتگان کہ قال اتجعل
فیہا بودند پس گفت کہ خبر دہید مرا بنامہای اینہا اگر ہستید راست گویان در طعن استحقاق خلافت آدم
علیہ السلام و نیز قال اللہ تعالی قل رب زدنی علما یعنی گفت کہ بگو ای محمد صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم یارب زیادہ کن
مرا از مردی علم ای علم کثیر بخش مرا پس مطلب اینکہ چنانکہ ابو البشر بسبب علم کمال یافت اولاد بش نیز بباعث
علم بر مدارج کمال میرسد اعنی کمال آدم و پسران او از علم است نہ از حشمت و جاہ و مال و منال کہ اینہمہ
اسباب غرور است و معنی منال در بحث نخل گذشت و معنی بیت اینکہ اولاد آدم علیہ السلام بسبب علم
مرتبۂ کمال می یابند نہ بسبب حشمت و جاہ و مال و منال می یابند و بس ہم چو شمع از پے علم باید گداخت +
کہ بے علم نتوان خدا را شناخت بش شمع در لغت بمعنی موم است یعنی مانند شمع در تحصیل علم مشقت
بسیار اختیار باید کرد کاف در مصرعۂ ثانی تعلیلیہ است بمعنی زیرا کہ ای شناختن خدا کہ اصل ایمان
است بے علم نتواند یعنے مقصود از جملہ علوم خوانی حصول معرفت ربانی است و ہر کہ خدا را شناخت خود را
شناخت چنانکہ ہر کہ خود را شناخت خدا را شناخت بحکم من عرف نفسہ فقد عرف ربہ معنی اینکہ مثل شمع برائے
علم سوز و گداز باید یعنی مشقت بسیار باید کشید زیرا کہ بغیر علم و بدونش خدا را نخواہد شناخت یعنی معرفت خدا
کہ اصل ایمان است بے علم حاصل نخواہد شد اللہم ارزقنا معرفتک بحق محمد المصطفی صلی اللہ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم
خردمند باشد طلبگار علم + کہ گرم است پیوستہ بازار علم + بش یعنی ہر کہ عاقل است طالب علم است زیرا کہ
ہمیشہ بازار علم پر رونق است کہ العلم عزۃ الدنیا و شرف الآخرۃ واقع است یعنی علم عجیب دولت لازوال
است کہ گاہی کمالش بزوال ابدال نمی یابد چنانچہ در بارۂ فضیلت علم امام اعظم علیہ الرحمۃ بدیباچۂ شرح
الیاس حکایتی نقل کردہ است کہ باب زر باید نوشت بعینہ ترجمۂ آن تبرکا درج شرح ہذا میگردد نقل است
کہ ابلیس علیہ اللعنۃ بعرصۂ محشر موجب آیۂ کریمہ لاملئن جہنم منک و ممن تبعک الی آخرہ بحضور پروردگار عالم
مدعی انیعنی خواہد شد کہ ملکا بادشاہا الٰہا تو فرمودہ بودی کہ ہر کہ پیروی تو خواہد کرد ہمراہ تو بجہنم داخل

علیه اللعنة بسبب عدم تعمیل حکم واذ قلنا للملائکة اسجدوا لآدم فسجدوا الا ابلیس ابی واستکبر وکان من الکافرین مطرق
لبطوق لعنت گشت جواب زلت ولغزش آدم علیه السلام به مقتضای خواهش شکم وقوت باه بود نه بتقاضای تکبر
وجاه هم تکبر زدانا بود ناپسند + غریب آید انیعنی از هوشمند + ش ای غرور وکبر از عالم که بظهور رسد نهایت ناپسند است
که بر ندمت او واقف شده مرتکب آن میگردد وشاذ ونادر بظهور می آید این امر از صاحب هوش یا اینکه در تعجب
می اندازد ظهور غرور از ذی شعور واگر از نادان وجاهل بوقوع آید خود عادت آنهاست که خود شیخ علیه الرحمة میفرماید
هم تکبر بود عادت جاهلان + تکبر نیاید ز صاحب دلان + ش مراد از جاهلان کفاران واز صاحب دلان اهل
عرفان مقصود است ای تکبر وغرور عادت کافران است وتکبر وغرور از عارفان واهل ایمان هرگز بظهور نمی آید
هم تکبر عزازیل را خوار کرد + به زندان لعنت گرفتار کرد + ش یعنی تکبر عزازیل را با وجود بودنش معلم الملکوت
ومدرس مدارس عالم جبروت خوار وذلیل کرد وبه قید خانه لعنت که قهر خداست گرفتار نموده محروم رحمت
شد قال الله تعالی حکایة عن الشیطان انا خیر منه خلقتنی من نار وخلقته من طین فرمود حق تعالی حکایت
از ابلیس گفت ابلیس من بهتر از آدم چرا که پیدا کردی مرا از آتش وپیدا کردی او را از گل ولای که بغایت کمتر
واحقر از آتش ست یعنی تکبر نموده مورد لعنت تا قیامت شد قال فاخرج منها فانک رجیم وان علیک
لعنتی الی یوم الدین پس فرمود جل جلاله بیرون شو از ان چرا که تو راندهٔ درگاه ومنگسار کرده شده وبتحقیق
بر تو لعنت خدا تا قیامت است هم کسی را که خصلت تکبر بود + سرش پر غرور از تصور بود +
ش یعنی هر که عادت تکبر دارد سر او مدام پر غرور از خیالات باطله بیدار میباشد ای سر عادی
غرور پر از خیالات واهیات میماند نعوذ بالله منها هم تکبر بود مایهٔ مدبری + تکبر بود اصل بدگوهری +
ش ای غرور بضاعت بدبختی وبدحالی است وکبر بیخ بدذاتی وبنیاد بدگوهری است در مدبر
وبدگوهری یای مصدری است یعنی هر که نصیب واژگون دارد آن غرور میکند وهر که اصل ونسل
وذاتش بد است آن ارتکاب غرور مینماید نعوذ بالله منها هم چو دانی تکبر چرا میکنی + خطا میکنی وخطا میکنی +
ش یعنی اگر میدانی که تکبر بد وزشت وزبون است پس چرا اختیارش میکنی واگر دیده ودانسته ارتکاب
آن میکنی خطا میکنی ای هرگاه بر مذمت آن آگاه گشتی وبر قبائح او مطلع شدی پس چرا تکبر میکنی واگر
بعد مطلع بودن بر زشتی وزبونی او ارتکاب آن کنی خطا وگناه میکنی واین نشاید که بزور با آتش افتد نعوذ بالله
منها ودر شرح قصیدهٔ امالی که از امام محمد رح وشرحش از دریزه رحمة الله علیهما است نوشته دیده که من جرے
مجرے البولین فکیف یتکبر یعنی کسیکه پیدا شد از دو سوراخ بول پس او چگونه تکبر میکند انسان را لازم است
که قدر خود بشناسد واز حد نگذرد که ما هلک امرء اعرف قدره یعنی هلاک نشد آنکس که شناخت قدر خود یعنی

عزیز خواهند داشت هم تواضع مدار از خلایق دریغ + که گردن ازان برکشی همچو تیغ + ش دریغ بکسر اول وثانی بمعنی افسوس ویوشیده ای تواضع را از مخلوقات افسوس ویوشیده مدار ازینجهت که گردن بلند شوی بمباعث آن مانند تیغ وشمشیر یعنی چون تیغ خمیدگی که صورت تواضع است اختیار نموده است اینقدر سربلندی یافته که بر سر هر متکبر وهر سرکش جا دارد پس اگر تو هم تواضع اختیار خواهی نمود تراهم رفعت وبزرگی حاصل خواهد شد حاصل همچو تیغ فروتنی وخمیدگی اختیار کنی تا بر سر هر متکبر وسرکش جاگیری وبلند مرتبه شوی واین فقط ادعاست چرا که تیغ صلاحیت خمیدگی در اختیار خود ندارد هم تواضع زگردن فرازان نکوست + گدا گر تواضع کند خوی اوست + ش این شعر وکسی را که گردن کشی در سر است هر دو مآل واحد دارند اگر معترضی اعتراض کند درصورتیکه مرد گردنکش وگردن فراز است تواضع از وی یافتن محال است چرا که در سرکش از مایهٔ فروتنی چه کار واجتماع ضدین مشکل ست جواب شیخ علیه الرحمة میفرمایند که گدایان ومحتاجان خود خوے فروتنی دارند اگر اینمعنی از گردن کشان وگردنبلندان بظهور آید بسیار خوش باشد چنانچه در شعر هم مضمون این شعر اشاره بدفع دخل بلفظ اگر رفته است یعنی تواضع وفروتنی گدایان نفع بدیگران نمیرساند بخلاف گردن بلندان وسرکشان که اگر اینها تواضع پیش آیند فائده بخلائق لاحق شود واللہ اعلم بالصواب وعنده ام الکتاب **در مذمت تکبر گوید**

نعوذ باللہ منهام تکبر مکن زینهارای پسر + که روزی زدستش درآئی بسر ش خطاب عام است بشاگردان وفرزندان وطالبان ومریدان ونهی است از کبر وعجب وغرور که فعل شیطانی است یعنی تکبر مکن هرگزای فرزند که روزی از دست تکبر عاجز وهلاک شوی مثل دیگر متکبرین که چگونه از دست تکبر خوار وذلیل شدند نعوذ باللہ منها غور کن برحال بدمآل آنها که منجمله متکبرین یکی شیطان علیه اللعنة دوم شداد سوم نمرود چهارم فرعون پنجم هامان ششم قارون هفتم بخت نصر هشتم ابرهه نهم ابوجهل دهم آزر بت تراش وغیرهم من الملاعنة وتوالعین اینها روایت عن سفیان الثوری رضی اللہ عنه انه قال کل معصیة عن شهوة یرجی اغفرانها وکل معصیة من الکبر لا یرجی اغفرانها لان معصیة ابلیس علیه اللعنة کان اصلها من الکبر وزلة آدم علیه السلام کان اصلها من الشهوة از سفیان ثوری رضی اللہ عنه مروی است که تحقیق فرمود هرگناه که او بشهوة است آمرزیده خواهد شد وهرگناه که از کبر وغرور است آمرزیده نخواهد شد زیرا که گناه ابلیس علیه اللعنة بود اصلش از کبر وتقصیر آدم علیه السلام بود اصلش از شهوت **روایت کرد** عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنه که فرمود رسول خدا صلی اللہ علیه وآله وسلم که داخل نخواهد شد بهشت کسیکه در دلش برابر ذره از تکبر باشد وهمچنین روایت است در صحیح مسلم وترمذی **سوال** چه سر است درینکه آدم علیه السلام باوجود نهی اعنی ولا تقربا هذه الشجرة فتکونا من الظالمین مرتکب منهی عنه شدند پس از توبه وگریه وزاری گناهش عفو گردید وابلیس

سوای مروت و آدمیت هیچ زیب نمیدهد و لله در من قال شعر آدمی را آدمیت لازم است + عود اگر بو نباشد هیزم است + و بسبب اخلاق عظیم رسول کریم صلی الله علیه و آله وسلم فرمود خداوند کریم انک لعلی خلق عظیم هم تواضع کند هوشمند گزین + نهد شاخ پر میوه سر بر زمین + شش هوشمند مرکب از هوش و مند است و مند بمعنی صاحب یعنی صاحب هوش پس هوشمند موصوف و گزین صفت آن و گزین بمعنی مقبول و برگزیده معنی اینکه تواضع اختیار میکند صاحب هوش و مقبول زیرا که شاخ پر میوه مائل بزمین میگردد که هر که خواهد از میوه اش بآسانی متمتع شود و برخوردعلی هذا القیاس صاحب رتبه و دولت و جاه را لازم است که حتی المقدور بچیز فروتنی و تواضع خلائق اوقات عمر عزیز را رایگان نسازد م تواضع بود حرمت افزای تو + کند در بهشت برین جای تو + شش یعنی تواضع عزت متواضع زیاده میکند و بباعث این خوی خوش در بهشت میرود زیرا که از تواضع خرسندی دلها است و خوشنودی دلها موجب رضامندی خدا است و رضامندی خدا بلاشک بهشت خواهد بُرد برین بمعنی برتر و بهتر بهشت موصوف مضاف برین صفتش مضاف الیه است و بهشتی بودن متواضع از حدیث متذکرهٔ بالا واضح است هم تواضع کلید در جنت است + سرفرازی و جاه راز ینت است شش مضمون این بیت و بیت سابق واحد است ای تواضع مفتاح قفل دروازهٔ بهشت است یعنی بسبب تواضع ابواب جنت بر متواضع کشاده می شوند و تواضع سربلندی و مرتبه برارونق است یعنی هر صاحب جاه که تواضع میکند آن تواضع باعث زیب و آرائش جاه می شود و عند التقطیع الف سرفرازی حذف میگردد بضرورت وزن شعر م کسے را که عادت تواضع بود + ز جاه و جلالش تمتع بود + جاه و جلال بمعنی مرتبه و بزرگی تمتع برخورداری و نفع سش هر که عادی تواضع است او را جاه و جلال نفع می بخشد ورنه نمرود و هامان و قارون و غیرهم من الکفار الاشرار به ماوی نار یعنی دوزخ سرگشته و سراسیمه بعذاب الیم گرفتار اند که باوجود اینقدر جاه و جلال بچاه ضلال غرق بودند که تواضع نداشتند ثمرهٔ جاه و جلال و نتیجهٔ دولت و اقبال بهرحال همین است که سیرت تواضع بصاحب جاه حاصل بود م کسی را که گردن کشی در سر است + تواضع از و یافتن خوشتر است + شش را علامت مفعول است گاهی برای تخصیص قسم آید و گاهی زائد معنی اینکه هر که نخوت و عجب و غرور و لجاجت در سر دارد تواضع ازان کس اگر لابد ظهور رسد بسیار بهتر است ورنه هر کس عاجز فی نفسه متواضع و خلیق است او را حاجت تواضع آموزی نیست او را عجز خود متواضع ساخته است هان تواضع از گردنکشان بسیار خوش است دزدیده اگر خدا نصیب وی گرداند م تواضع عزیزت کند در جهان + گرامی شوی پیش دلها چو جان + شش ای تواضع تر اعزت دار و غالب و مقبول جهان سازد و بزرگ باشد روبروی دلهای خلائق مانند جان یعنی چنانکه جان را خلائق عزیز میدارند همچنین ترا بسبب تواضع خواهند

درین مقام روایت عن ابی اسامة بن شریک قال شهدت الاعاریب یسئلون النبی علیه السلام یقولون ما خیر
ما اعطی العبد قال حسن الخلق یعنی اسامه بن شریک روایت کرده که جمعی از اعراب بجناب رسول الله صلی الله علیه
وآله وسلم سوال کردند من حاضر بودم عرض کردند ای رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم بهترین چیزیکه ازان
حضرت بنده را داده شود چیست رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم فرمودند که حسن خلق یعنی نیک عادت
سوال اگر کسی اعتراض کند که در کتاب خود گلستان شیخ میفرماید که سه نکوئی با بدان کردن چنان ست
که بد کردن بجای نیک مردان و در نسخه کتاب نویشتن بوستان میگوید که سه بدی را بدی سهل باشد جزا
اگر مردی احسن الی من اساء فکیف التوفیق یعنی چگونه درین هر دو کلام شیخ علیه الرحمه مطابقت بظهور رسد جواب
بتوفیق خدا اینکه شعر اول که چون گل در گلستان بنگفانیده اند در شان عالم و ظالم ست حاکم عدالت را
لازم ست که بر ظالمان ترحم کرده رها نماید که خرابی رعایا لازم ست و گلیکه یعنی شعر ثانی که در بوستان بنگفته ست
در حق نفس خویش ست اگر از کسی ایذا رساند معاف کن که کار مردان همین ست لیکن حق غیر معاف کردن
نخواهد حاکم از ظالم که در نفس بر بادی عالم ست که ترحم بر گرگ ظلم و ستم ست بر گوسفندان والله اعلم بالصواب
هم تواضع زیادت کند جاه را + که از مهر بر تو بود ماه را شش یعنی خمیدگی هلال که از آثار فروتنی ست سبب ترقی
نور است از بر تو آفتاب حتی که از هلال بدر میگردد ای چون ماه پیش آفتاب خمیده میشود و تواضع میکند
اکتساب نور ازوی می نماید و از مشهورات ست که نور القمر مستفاد من نور الشمس و کاف در مصرعهٔ ثانیه تعلیلیه
است و معنی بیت اینکه فروتنی موجب ترقی مدارج ست برای اینکه لیل روشن ست که بسبب مهر در ماه
روشنی حاصل ست هم تواضع بود مایهٔ دوستی + که عالی بود پایهٔ دوستی + ش ای تواضع اصل و سبب
دوستی مردمان میشود که بسبب تواضع همه کس او را دوست میدارند یعنی تواضع سبب دوستی ست از
ناآشنایان و باعث زیادتی محبت ست از دوستان الحاصل تواضع متاع محبت ست از هر مرتبه که بلند
است مرتبهٔ دوستی و صفت اشتیاق ظاهر ست هم تواضع کند مرد اسر فراز + تواضع بود سروران را طراز
ش طراز بکسر بمعنی آرائش و جامه را گویند فرمود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم من تواضع لاخیه المسلم
رفعه الله تعالی و من ارتفع علیه وضعه الله تعالی ای هر که فروتنی کند برای برادر مسلمان خود درجهٔ او را
الله تعالی بلند خواهد نمود و هر که بلندی گزیند بر برادر مسلمان پست خواهد کرد او را حق تعالی هر دو عام ست ای وضع
کلما هر مرد را لازم ست و خصوصاً امرایان عالیمقدار را واجب ست معنی اینکه تواضع یعنی فروتنی هر مرد تواضع
کننده را سربلند میکند عموماً تواضع برای سروران عالیمقدار آرائش عیاشد خصوصاً هم تواضع کند هر که هست از
نزیبد ز مردم بجز مردمی + ش یعنی از کتاب تواضع می کند آنکه فرزند آدم علیه السلام ست زیرا که از آدمی

داخل نخواهد شد در بهشت و بخیل کسیکه از نعمت خود بدیگران ندهد و معنی بیت اینست که بخیل اگرچه عابد و زاهد و پرهیزگار است یعنی
ترس خشکی لیکن جنتی نخواهد شد مثل شیطان که بخیل سجده را نه در گاه سلطان عالیجاه که الله عالم است گر دیدی بخیلی بهشتی
بحکم حدیث پیغمبر صلی الله علیه وسلم نخواهد شد مطلب اینکه بهشت او را روزی نخواهد شد اگرچه عبادت کثیر کرده باشد و ما
ترا زین بخیلها بخیلیکه نام نامی آنحضرت صلی الله علیه وسلم بشنود و درود نفرستد اللهم صل وسلم علی محمد وعلی آل محمد واصحاب
محمد و اولاد محمد و ازواج محمد و اهل بیت محمد کما صلیت وسلمت علی ابراهیم وعلی آل ابراهیم انک حمید مجید هم بخیل اگرچه باشد
تونگر بمال + بخواری چو مفلس خورد گوشمال + ش ار مخلصت اگر مفلس کسیکه فلوس و مال نداشته باشد و
خورد گوشمال ای رنج و تکلیف بخواری بالفتح بای موحده معنی اینکه اسے بخیل اگرچه دولتمند بسبب مال هست
مگر بذلت و خواری مانند محتاج و مفلس رنج و الم میخورد بباعث اینکه صرف مایحتاج نمی سازد و درین شعر
مصنف علیه الرحمة صنعت تجنیس زائد بکار برده روایت عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه
وسلم ما من یوم یصبح العباد فیه الا ملکان ینزلان فیقول احدهما اللهم اعط کل منفق خلفا وثانیهما اللهم اعط کل
ممسک تلفا متفق علیه یعنی بخاری و مسلم از ابی هریرة رضی الله عنه روایت نموده که فرمود رسول علیه السلام که نیست
هیچ روز یکه صبح میکنند بنده ها و ان روز مگر که دو فرشته فرود می آیند پس میگوید یکی ازان فرشته ای بار خدایا بده هر
خرچ کننده را بدلی و عوضی و میگوید دیگری ازان دوای خدایا بده ممسک را تلفی یعنے مال او را تلف گردان بنوآب
دو لوث خلاصه اینکه اگرچه بخیل دولتمند میباشد مگر بباعث بد دعای ملائکه خوار و مفلس گشته مال او ضائع میگردد هم
سخیان ز اموال برمیخورند + بخیلان غم سیم و زر میخورند + ش یعنے اهل سخا به بذل مال ناموری دنیا
و ثواب عقبی حاصل میکنند و بخیلان در جمع آن مشقت بسیار میبرند و بوقت مرگ بجز غم و حسرت چیزے همراه
خود نمی برند و چهره مصنعت اشتقاق بر متامل مخفی نیست و کریم کارساز بنسبت هر دو یعنے سخی و بخیل در قرآن
شریف ارشاد فرموده است ولا تجعل یدک مغلولة الی عنقک ولا تبسطها کل البسط فتقعد ملوما محسورا یعنی مساز
دست خود را بربسته بگردن خود تا بربسط آن توانا باشی بربستن دست کنایه ست از امساک و ملکشای دست
خود را همه کشادن و بسط دست عبارت ست از اعطاء و کل البسط اشارت ست براسراف یعنے اسراف
بکن که بنشینی ملامت کرده شده و درمانده و محتاج در صفت تواضع گویدم و لاگر تواضع کنی اختیار + شود
خلق دنیا ترا دوستدار + ش قوله تواضع بمعنی فروتنی خلق بمعنی مخلوق و مراد از خلق خصوصاً انسان ست
که از مطلق فرد کامل مراد باشد میفرمایند که ای دل اگر فروتنی اختیار کنی تمام عالم دوستدار تو گردد مولانا
رحمه الله در دفتر دوم مثنوی شریف میفرمایند بیت من ندیدم در جهان جستجو + هیچ اهلیت به از خوے نکو +
در بارهٔ حسن خلق احادیث نبوی صلے الله علیه وسلم بسیار اند یکی از انجمله نوشته مے آید

بنات وغیره زر دلقره میسازند و مصداق این مصرعهٔ ثانی این حدیث شریف ست الصدقة ترد البلاء
هم مشو تا توان از سخاوت بری + که گویی بهی از سخاوت بری + ش قوله بری در مصرعهٔ اول بمعنی بیزار
وهبد او در مصرعهٔ ثانی بمعنی خواهی بردازبردن وکاف علت ست قوله گویی بهی ای گویی بهتری بسبب
سخاوت خواهی برد وهیچ گاه از سخاوت بیزار ودلتنگ مباش دیای بری در مصرعهٔ ثانی برای خطاب ست
ومصنف علیه الرحمة درین بیت صفت تجنیس منفصل بکار برده است خلاصه معنی اینکه تا امکان ومقدور خود
از سخاوت مبر امشو یعنی ترک سخاوت مکن چرا که گویی بهبودی وبهتری بسبب سخاوت خواهی برد وای بسا عاقبت
سخاوت نیک نام انام خواهی شد ودر مذمت بخل گویند م اگر چه چرخ گردد بکام بخیل + ور اقبال باشد غلام
بخیل + ش این بیت بادو بیت آینده قطعه بند ست م وگر در کفش گنج قارون بود + وگر تا بعش ربع
مسکون بود + نیرزد بخیل انکه نامش بری + وگر روزگارش کند چاکری + ش اگر حرف شرط ست چرخ
بمعنی آسمان کام بمعنی مقصد در مخفف واگر قارون از قوم موسی علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام بود مشهور
ببخل چنانچه قصهٔ او در کلام الله مجید موجود ست که باوصف شنیدن احسن کما احسن الله الیک عمل ننمود ودر
زمین خسف شد وتا قیامت در زمین بر سر خود خزانه بی بهره نهاده می خزد وخواهد خزید آخر بجهنم خواهد رسید نعوذ بالله
منها ربع مسکون بفتح میم ای چهارم حصهٔ زمین که از آب برآمده است وبران آبادی جهان ست ای اگر تا بعش تمام
جهان باشد پس معنی چنین باشد که آسمان موافق مراد بخیل گردش نماید ودر قبضه اش گنجی باشد مثل گنج قارون
ودر تا بعش تمام جهان باشد واقبال غلام او باشد ای اگر بخیل باین چهار صفت سابق موصوف باشد لیاقت
آن ندارد که نامش بر زبان رانده شود اگر چه تمام زمانه چاکرش باشد والتجا بسوی او نماید قوله نیرزد این شعر جزای
هر چهار شرط مذکورهٔ بالاست ونیرزد ازارزیدن بمعنی سزاوار شدن یعنی بخیل باوجود هر چهار اوصاف مذکور سزاوار
آن نیست که نامش بر زبان گرفته شود اگر چه تمام زمانه بضرورت تابع حکم او باشد ودر شعر اول بخیل که مکرر واقع شده
خبر از صنعت مردف میدهد نعوذ بالله من البخل اللهم لا تجعلنا من اهل البخل واجعلنا من اهل السخاء بحرمة نبیک
محمد صلی الله علیه وسلم هم مکن التفاتی بمال بخیل + مبر نام مال ومنال بخیل + ش قوله التفات بگوشه چشم
نگریستن وبادر قوله التفاتی تنکیری ست قوله منال رخت خانگی واثاث البیت را گویند ای از گوشه چشم هم
بطرف مال بخیل منگر چه جائیکه نام مال واسباب آن بر زبان رانی ای عزیز نگرفتن نام مال ومنال زبان را ملوث
مگردان وبال بر خویش مگیر م بخیل ار بود زاهد بحر وبر + بهشتی نباشد بحکم خبر + ش قوله خبر بمعنی حدیث ست وقهستانی
در مطولات مسطور اند در صحاح ست باید جست قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا یدخل الجنة خب ولا بخیل ولا
منان ای داخل نخواهد شد در بهشت مکار وملک ومنت نهنده بر محتاجان یعنی فریب دهنده وشوم ومنت نهنده

عنه از نبی صلی اللہ علیہ وسلم تحقیق آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمود ند السخا شجرۃ من اشجار الجنۃ اغصانہا
مستدینا فی الدنیا فمن اخذ بغصن منہا قادہ ذلک الغصن الی الجنۃ جامع صغیر للسیوطی رح یعنی روایت
کرد حضرت علی کرم اللہ وجہہ از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کہ فرمود سخاوت درختی ست از درختہای بہشت کہ شاخہا
فرو ہشتہ در دنیا پس کسے کہ بگیرد شاخی را ازان شاخہا بکشد او را آن شاخ سوی بہشت بخویشتن کشد و این
است و آن دو معنی دارد یکی آنکہ سخی مددگار بخت شود و ایمنی برکمال مبالغہ دلالت میکند دوم آنکہ بخت
با او یار بود و معنی سبب اینکہ مرد نیک طالع پیشہ سخاوت اختیار میکند ازین سبب کہ انسان بسبب
سخاوت مددگار نصیب و بخت میگردد و طالع یار او بود م بلطف و سخاوت ہمانگیر باش + در اقلیم لطف و سخا
میرباش ش ہای موجودہ در کلمہ بلطف سببیہ ست و لطف بمعنی نرم خوئی و پاکیزگی و باریکی اینجا معنی اول مراد
است ای بسبب نرم خوئی و سخاوت گیرندۂ جہان باش و در ولایت دو دیار لطف و سخا سردار باش یعنی لطف
و سخاوت چہ خوش ترین اشیا اند کہ فرنگ اینہا ہمہ عالم را مسخر و فرمانبردار خود میسازد و بسبب این ہر دو عادت
بملک لطف و سخا سردار میگردد و ہمین معنے شیخ علیہ الرحمۃ در گلستان فرمودہ اند شعر بشیرین زبانی و لطف
و خوشی + توانی کرد پیلی بموئی کشیدم سخاوت بود کار صاحبدلان + سخاوت بود پیشۂ مقبلان + ش صاحبدل
اسے کسی کہ دلش زندہ باشد از یاد خدا و آنکہ بدل رسیدہ باشد و علامت او آنست کہ آنچہ
در تمام عالم ست در خود یابد و اطلاع بر مغیبات دارد و خبر مشرق و مغرب داند و اہل تصرف را گویند مقبل صاحب
اقبال کسی کہ بخشش با و یار بود یعنے سخاوت کار اولیاء اللہ و عارفان ست و سخاوت پیشۂ صاحبان
اقبال و نیک بختان ست مثل خلفاء اربعہ اعنی حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ تعالی عنہ و حضرت عمر بن الخطاب
رضی اللہ تعالی عنہ و حضرت عثمان بن عفان رضی اللہ تعالی عنہ و حضرت علی کرم اللہ وجہہ و عشرہ مبشرہ
و جمیع اولاد و اہلبیت محمد مصطفے صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم پیشۂ سخاوت و شجاعت داشتند کہ آیۂ ویطعمون
الطعام علی حبہ مسکینا و یتیما و اسیرا در شان شان ست ہم سخاوت مس عیب را کیمیا ست + سخاوت ہمہ
دردہا را دوا ست + ش یعنے سخی ہر چند کہ عیب دارد بجہت سخاوت ہمہ عیبہایش پوشیدہ میشوند اے سخاوت
صیب انسان را مستور میسازد چنانکہ کیمیا عیب مس را دور میگرداند ای از مس زر سیم میکند و مشہور
است کہ سخی حبیب اللہ ست اگرچہ فاسق ست و بخیل عبد اللہ ست اگرچہ زاہد و عابد باشد ہر گاہ عیب
فسق و فجور ریاعت سخاوت دور میشود دیگر عیوب چگونہ زائل نشوند قولہ ہمہ دردہا را ای سخاوت دردہای دنیا
و آخرت را دوا ست یعنی دردوالمہای دارین را دور میگرداند آری آری سخی در دنیا بفراغ خاطر اوقات
بسر میکند و در عقبی بہشت میرود و الحاصل سخی از تکلیفات دنیا و عقبی مبرا ست کیمیا علمی ست کہ از اشعار

لله رزقنا خدمت المسافرین والمساکین پس مصنف علیه الرحمة درین بحث کرم در ہر شعر مدح کرم وکرم کننده و ہر دو
را ستوده و فرسودم کرم نامدار جہانت کند * کرم کامگار امانت کند * معنی مصرعه اول اینکه
کرم مشہور و سرزار زمانه ترا کند و معنی مصرعه دوم کرم کامیاب امان از بدیہا ترا گرداند و در بعض نسخہا
امانت لفظ زائد است ای کرم کامیاب زمانه ترا کند اما خوبی شفعه ثانیه ظاہر است که مراد ت جہان زمان است
دلیس کامگار یعنی کامیاب ای یابنده مقصد فائده در کرم خوبی ہاست که بیان آن ارصد احصا خارج
است یکی شہرت بعالم ظاہری دوم عزت بعالم باطنی سوم ایمنی از بلیات دارین چہارم خوشنودی خدا
جل جلاله دعم نوال پنجم رضامندی رسول کریم صلی الله علیه وآله واصحابه وسلم ششم مورد تحسین وآفرین
عالمیان بودن ہفتم مقبول کائنات شدن وعلی ہذا القیاس م ورای کرم در جہان کاریست * وزین
کرم ہیچ بازاریست ش معنی مصرعه اول ای سوای کرم واحسان در دو جہان کاری بہتر وخوشتر
نیست معنی مصرعه دوم ای از کرم گرم تر یعنی پسندیده ورونق پذیر تر بازاری از بازارہای عمل نیست
ہم کرم مایه شادمانی بود * کرم حاصل زندگانی بود ش یعنی کرم متاع خرمی وشادمانی است وکرم
حاصل زندگانی است ای ثمرهٔ زندگانی وخوشی کونین کرم است ودر شادمانی یائی مصدری است یعنی
در ہر دو جہان کرم انسان را خوش وخرم میدارد م دل عالمی از کرم تازه دار * جہان را ز بخشش بیاوازه
دار ش ای دل تمام عالم را ز بخشش تازه دار وزمانه را از بخشش خود پر شہرت دار که بجز صیت کرمت دیگر
در و نگنجد سوای آواز و بخشش تو ہیچ بگوش کسے نرسد جہان بفتح وکسر آن بمعنے روزگار است فائده
در خوشنود داشتن دل عالم خوشنودی خدا است جل جلاله ورضامندی محمد مصطفے است صلی الله علیه وآله
واصحابه وسلم ہم ہمه وقت شو در کرم مستقیم * که ہست آفرینندهٔ جان کریم ش یعنی تمام وقت در کرم ثابت قدم
باش برائے اینکه خالق جان کریم است ورحیم وقدیم وعظیم وعلیم وحکیم وحلیم است ہر گاه که خالق کریم نام دارد
پس مخلوق ہم بموجب حدیث نبوی صلی الله علیه وسلم که تخلقوا باخلاق الله است یعنی خو گیرید باخلاق خدا
کریم است وپیشه کرم جاری دارید ونیز بفحوائے آیه کریمه واحسنوا ان الله یحب المحسنین ہر دم و ہر لحظه
مستعد و ثابت قدم در کرم باید بود خدا جمله مومنان باعادت کرم نصیب کند در صفت سخاوت گوییم سخاوت کند
نیک بخت اختیار * کرم دار سخاوت شود بختیار ش سخاوت بمعنی بہره دلون از نعمت بدیگران قال
النبی صلی الله علیه وسلم السخاء خلق الله الاعظم یعنے سخاوت خوی خدا است بزرگ ومما رزقنهم
ینفقون دلن تنالوا البر حتی تنفقوا مما تحبون وعلی ہذا القیاس ب آیات بینات در قرآن مجید موجود
اند که دلالت اند بر سخاوت ورتبهٔ سخی از ہمه اولے است روایت است از علی رضی الله عنه

که بسیار کسان زمانه را دشنام میدهند و بد میگویند الله تعالی جل شانه میفرماید که زمانه منم حرامی آدم
بد میگویند و دشنام میدهند پس صبر میکنم نعوذ بالله منها ای مسلمانان و مومنان باز آئید ازین حرکات
که موجب درکات است زمانه را بد گفتن نشاید و دشنام دادن نباید و هر که زمانه را بد گوید و دشنام دهد
گویا خدا را دشنام دهد و بد گوید و هر که خدا را بد دشنام و بدی یاد کند کافر گردد و محروم از لذت کائنات شود و نعوذ بالله منها
و معنی بیت اینکه اعتماد بر عمر بی ثبات مکن و از بازی روزگار یعنی گردش زمانه بی ترس مباش که هر دم تازه
بازی بر دی کار می آرد و از بد گفتنش و دشنام دادنش که کفر است باز آ و توبه کن و معانی هر مصرعه این است
شعر نباید طاعتی در وقت پیری + غنیمت دان تو ایام جوانی + یعنی با وجودیکه بکمال عمر که چهل سال است
رسیدی و بنور ظنانه بهوا و هوس گرفتاری و دمی ای یک ساعت به نیکی مشغول نشدی حالا اگر عاقلی
اعتماد بر عمر فانی مکن و از گردش زمانه ایمن ای بیباک مباش و مضمون حدیث کن فی الدنیا کانک غریب او عابر
سبیل یعنی باش در دنیا گویا که مسافری یا گذرنده راه هستی هر لحظه پیش نظر دار و آز و حرص بگذار و دیگر معنی
اینکه چهل سال یعنی ایام کثیر بلهو و لعب و زندگانی بر نج و تعب گذرانیدی چنان زندگانی که کمیاب و نادر است و
ناپائدار و بی ثبات است و با وجود گذشتن زندگانی و جوانی سرشت تو از طفلی نگذشت یعنی ترک غفلت نکردی
و درین کبر سن هم بیاد الهی مصروف نشدی و طفولیت نگذاشتی حیف بر این دانش و همت که بر ای هر مرض محرم عمل نمودی
و با هوا و هوس که بدترین اعمال است موافقت بظهور آوردی و ساعتی با مور صالحه که بهترین افعال است مشغول
نشدی که ان الذین آمنوا و عملوا الصالحات کانت لهم جنات الفردوس نزلا الخ بدان ناطق است خیال نکردی پس
گذشت آنچه گذشت حالا بر عمر بقیه اعتماد مکن و از بازی زمانه بی خوف مباش و بیباک مشو یعنی هر دم از خدا ترسان و
لرزان باش و از جنابش ناامید مشو که ایمان در میان خوف و رجا است و طفل کنایه از مرد نادان است و درد محو
پای و حسرت است پس در صورتیکه انسان بترک خصائل مذکوره بالا که سراسر رذائل اند مامور و ملازم آمد که این کس بر
همه کرم کند لهذا شیخ علیه الرحمة بعد پاک کردن نفس از خصائل رذیله اشاره بطرف کرم نموده و در مدح کرم گوید
هم ولا هر که نهاد خوان کرم + نبشد نامدار جهان کرم + ش الف در ولا ندائیه است کرم بمعنی بخشش نامدار
بمعنی مشهور خطاب بسوی دل نموده میفرماید که ای دل هر کس که خوان بخشش گسترد مهمانان
و مسافران را حسب توفیق خود از آب و نان و نقد و جنس نواخت آن کس مشهور ملک بخشش شد
و بیان کرم در شرح اول شعر کریما در تحقیقات لفظ کریم باید حسبت بنین که ختام ازین
خصلت مشهور عالم گردید و گستردن و نهادن خوان کرم کار حضرت ابراهیم خلیل الله علی
نبینا و علیه و آله الصلوات و السلام بود که بدون مهمان لقمه بدهان خود نرسانیدی اللهم

بفتح وضم وضمتین زندگانی و زیستن اعمار جمع عمر یعنی کمیاب ناپایدار بی ثبات صفت عمر است
گذشت ای بسر شد و رفت مزاج بکسر آمیختن چیزی بچیزی و کیفیتی که از آمیختن چیزها بهم رسد
و آنچه شراب را بدان آمیزند و سرشتی و کیفیتی که از امتزاج چهار عنصر بهم رسد طفل بفتح و بکسر بمعنی نوزاد
از مردم صبی بفتح و تشدید یای تحتانیه کودک که از شیر باز داشته نشده باشد و صبیان بکسر کودکان
جمع صبی و بضم نیز آمده است نگشت ای برنگردید و تبدیل نشد و معنی بیت اینکه عمر کثیر تو که بسیار مرغوب
و مطلوب تست یا کمیاب ناپایدار و بی ثبات است بسر شد و رفت و عادت تو از حال طفولیت برنگردید یعنی
باوجود گذشتن عمر کثیر که پیر شدی مگر خوی طفلان ترک نکردی و خصلت طفلان معلوم و مشهور است سوال
اگر کسی گوید که بر طفل و صبی گمان عقل و هوش شدن نمی تواند پس چرا طفل و صبی باستعمال می آرند
جواب حقیقة و لغة استعمال آنها منع است اما مجازاً جایز است باز اگر کسی پرسد سوال که در طفل و
صبی چه فرق است جواب هیچ فرق نیست مگر کمی بیشی چند ماه است که یکی از دیگری در عمر کم و زیاده میباشد سوال
کدام کم و کدام زیاده است جواب طفل نوزاده را گویند پس این کم عمر از صبی است و صبی آنکه شیر نگذاشته باشد
پس او زیاده است در عمر کما لا یخفی علی ارباب الدرایة و طفل آن کودک نوزاده است تا هنگام احتلام لیکن
قبل از تولد جنین گویند و وجه تسمیه طفل بطفل اینکه او تابع هر شی میباشد مثل طفلی و صبی را صبی چرا نامیدند
زیرا که او میل میکند بسوی هر شی خصوصاً بطرف بازی و لعب و این خطاب بطرف نفس خود میکند و هر دو بیت
آینده غرض در هر سه بیت نفس مخاطب است م همه با هوا و هوس ساختی + دمی با مصالح نپرداختی پیش هوا
و تحقیقش در کمند هوا گذشت هوس بفتحتین بمعنی حرص و آز ساختن بمعنی موافقت کردن دمی یک
ساعتی مصالح جمع مصلحت بمعنی نکوئی و نیکو کاری و مراد از مصالح اعمال صالحه است نپرداختی ای
مشغول نشدی ای گاهی مصروف باعمال صالحه نشدی و معنی بیت اینکه در تمام کامهای خود بهوا که
آرزوی نفسانی است و حرص و آز که خوی شیطانی است سازش و موافقت کردی در روزگاری و ساعتی
باعمال صالحه که رضای رحمانی است مصروف و مشغول نشدی یعنی برگفتن نفس و شیطان عمل نمودی و از خوشنودی
خدا بگشتی نعوذ باللہ منہا هم مکن تکیه بر عمر ناپایدار + مباش ایمن از بازی روزگار + پیش تکیه از اتکا
است بمعنی اعتماد و معنی عمر گذشت ناپایدار بمعنی بی ثبات صفت عمر است ایمن بمعنی بیباک و بی ترس
و خوف و بیم بازی بمعنی گردش روزگار بمعنی زمانه ای از گردش زمانه بی بیم مباش که در زمانی حال
عالم دگرگون میگردد و وار محالی بحالی میگراید و تغیر و تبدل می پذیرد بقول کسی شعر نیک لحظه نیک ساعت
بیک دم + دگرگون میشود احوال عالم + روزگار ترجمه دهر است که زمانه را گویند و در حدیث شریف آمده است

جاہ و شوکت و فر + گھوڑے پہ چلے سوار ہو کر + جاتا تھا رکاب کے برابر + کھولے ہوئے جبرئیل شہپر + یہ دھوم
تھی ہر فلک کے اندر + آتے ہین حبیب رب اکبر + شاہ لولاک ذات اطہر + داخل ہوئے جس گھڑی فلک پر + ادریس
مقیم چرخ اخضر + بولا کہ نسیم حوض کوثر + گر بر سر و چشم من نشینی + نازت بکشم کہ نازنینی +
محبوب خدا نبی اکرم + سلطان رسل پناہ عالم + کس دھوم سے احمد مکرم + آئے بفضائے سبز طارم +
فوج ملکوت تھی فراہم + با حشمت و شوکت معظم + تھا گرم عنان براق پیہم + وہ غیرت برق آفت رم +
سالار جیوش روح اعظم + ہمراہ رکاب با شاد و خرم + سن سنکے نوید خیر مقدم + ہنستے تھے بہم
خلیل و آدم + آئے چوتھے فلک پہ جس دم + کرنے لگا عرض ابن مریم + گر بر سر و چشم من نشینی +
نازت بکشم کہ نازنینی + منظور خدا نبی پیارا + با حسن و جمال عالم آرا + کس شوکت و شان سے سدھارا
تھا شمع بکف ہر اک ستارا + جبرئیل کہے تھا آشکارا + چمکا مرے بخت کا ستارا + حوروں مین
بہم تھا یہ اشارا + کر لیجے حبیب کا نظارا + تائید پہ بخت ہے ہمارا + دیدیم چو روئے مصطفارا + وہ
توسن شاہ کا طرارا + تھا آتش طور کا شرارا + بانوں کو براق سے اوتارا + رفرف وہین آنکر
پکارا + گر بر سر و چشم من نشینی + نازت بکشم کہ نازنینی + اور اس رات عجیب ماجرا تھا +
اک نور زمین سے تا سما تھا + جنت کو بہار سے بھرا تھا + آراستہ عرش کو کیا تھا + حوروں کا ہجوم
جا بجا تھا + لشکر غلمان کا بھی کھڑا تھا + نبیون کا پرا بندھا ہوا تھا + اور بیچ مین شاہ انبیا تھا +
جبرئیل نقیب بنگیا تھا + کہتا ہوا طرقوا چلا تھا + جو کوئی حبوس دیکھتا تھا + بیساختہ کہتا مرحبا تھا +
فردوس پہ جب گذر ہوا تھا + رضوان بہ نیاز کہہ رہا تھا + گر بر سر و چشم من نشینی + نازت
بکشم کہ نازنینی + ای صلی علے وہ کارخانہ + یان نطق و بیان ہے عاجزانہ + مقصد تھا حبیب کا
بلانا + معراج کا تھا فقط بہانا + دیوان دنی مین دخل پانا + باشان واداے دلربانا + ہر چیز ادھر سے
پیش آنا + با زینت و زیب بے کرانا + کھل مازاغ یان لگانا + آنکھین نہ کسی طرف اوٹھانا + پھر رحمت
احمدی دکھانا + امت کو خدا سے بخشوانا + جب عرش سے گذرا وہ یگانہ + کافی تھا یہ عرش کا ترانہ +
گر بر سر و چشم من نشینی + نازت بکشم کہ نازنینی + و معنی بیت اینکہ + آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم حبیب و محبوب خدا تھے سوار جہانگیر یکران براق اند کہ بجز ران یکذات آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم دیگر ران کس پر دسترس نکردہ بود و چنان سوار کہ در شب معراج از ایوانہاے
افلاک در گذشت و بمقام قاب قوسین او ادنی مشرف شد و اللہ اعلم بحقیقۃ الحال اشارت
بنفس مم چہل سال عمر عزیزت گذشت + مزاج تو از حال طفلی نگشت ش چہل سال کنایہ از عمر بسیار عمر

شعر قولہ سوار جہانگیر الخ صفت ثانیہ حبیب خداست جہانگیر صفت سوار است سوار مضاف یکران براق مضاف الیہ است و یکران صفت مقدم براق است و مرغۂ ثانی صفت سوار است یکران بمعنے مخصوص برائے یک کس کہ ذات آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است و بعضی بمعنے اسپ خوب و اصیل نیز گفتہ اند و یکران بترکیب مقلوب یعنی ران یک ای بجز یک کس ران دیگر کس ندیدہ براق بضم اول دابہ ایست پست تر از استر و بلند تر از خر کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در شب معراج بر آن سوار شدہ بودند و این شعر مشعر معراج معلی است قصر بمعنی کوشک نیلی منسوب بسوی نیل رواق بکسر اول و بضم آن بمعنی پیشگاہ خانہ و ایوانے کہ از مرتبۂ دوم در ساختہ باشند مراد از آسمان است و قطعہ عربی شیخ علیہ رحمۃ اللہ تعالی کہ مشتمل بر معراج معلی است تبرکاً و تیمناً در شرح ہذا میگردد قطعہ بلغ العلی بکمالہ + کشف الدجی بجمالہ + حسنت جمیع خصالہ + صلوا علیہ وآلہ ۔ حال معراج شریف راویان اخبار و ناقلان آثار روایت میکنند کہ بتاریخ بست و ہفتم شہر رجب روز دوشنبہ وقت شب حضرت جبرئیل علیہ السلام حسب حکم خداوند رب جلیل از مرغزار جنت یک براق برق آثار برائے سواری جناب خاتم النبیین و حبیب حضرت رب العالمین آوردند حضرت صلی اللہ علیہ وسلم با جسم مبارک و لطیف بر براق سوار شدہ بہ بیت المقدس تشریف بردند و ازان جا بہ بزرد بان زر و سیم بالا برآمدہ از آسمان ہا گذشتہ و از عرش بالا شدہ بہ لامکان رونق افروز گشتند و آنجا بچشم سر و دیدار پر فیض آثار جناب پروردگار مشرف شدہ از کلام ربانی ہمکلام و سرفراز شدند من بعد تمام کائنات دوزخ و بہشت ہا را سیر کردہ و انبیا را مشرف فرمودہ در آن واحد مراجعت نمودہ جلوہ افزای حجرۂ مقدسۂ خود شدند ۔ ز نخجیر حجرۂ مبارک جنبان بود و گرچی بستر بدستور موجود بود و آب وضو در جوش بود یعنی گرم تنظم معراج کی شب بعین فرحت + جبرئیل بحکم رب عزت + آئے سوے مرغزار جنت + لینے کو براق کے بسرعت + دیکھا کہ براق ہین بکبرنت + جنکی نہین کچھ حد و نہایت + ہر مرکب خاتم رسالت + ہی مائل روندو کوند و جودت + اون سب مین مرکب درد والفت + تھا ایک براق گرم رفت + کرتی تھی عیان وہ اوسکی حالت + گویا اس شعر کی صداقت + گر بر سر و چشم من نشینی + نازت بکشم کہ ناز نینی + جبرئیل نے دیکھ اوسکی زاری + وہ آہ و بکا و اشکباری + پایا اوسے محو جان نثاری + از بہر حبیب رب باری + پھر صورت موسم بہاری + لائے بکمال راہواری + کی عرض کہ کیجئے طیاری + معراج کی رات ہی تمھاری + یہ اسپ ہی گرم بیقراری + کہتا ہی بصد امیدواری + حاضر ہی براق کی سواری + ہی برق کو جس سے شرمساری + گر بر سر و چشم من نشینی + نازت بکشم کہ ناز نینی + کس شان سے دو جہان کے سرور + پہنے ہوے حلۂ منور + باندھے ہوے شملۂ معطر + کھولے ہوے گیسوے معنبر + با زینت

والردافض والخوارج وجمیع اہل الکفر والشرک والنفاق وما رب اوصلنا بل الایمان والایقان فی الجنان
وبالله ارزقنا صلوة الایمان والعرفان وبالملک نجتنا من النیران بطفیل محمد صلی الله علیه وسلم وآله واصحابه و
اولاده واہل بیته وشهدا کربلا اجمعین آمین یارب العالمین برحمتک یا ارحم الراحمین اکنون چند اشعار
مولوی محمد حیات صاحب رامپوری غفر الله لهما برای بخشش جگر وبابیه می نویسیم غزل عبد الشانون سے
ہی مسلمان محمد + خدا خود ہی ثنا خوان محمد + نبی ہون یا ولی ہون یا ملائک + ہین سب مسنون احسان محمد
خدا بخشے گا ہمکو سبکو + میان ہم ہین غلامان محمد + اگرچہ پر خطا ہون مین ولیکن + نہین چھوڑونگا
دامان محمد + وچند شعر سید دلدار علی صاحب مداق دہلوی شاگرد محمد ابراہیم ذوق غفر الله لهم
برای سوختن جانہای فرقہ ضالہ وہابیه درج شرح بذا میشوند وآن اینست ابیات دشمن مصطفے ہین
وہابی + دوست سے کب ہوا ایسی بے ادبی + بجز انکے عجب خبیث ہین یہ + منکر آیت وحدیث ہین یہ +
رافضی خارجی کہین یہ چچا + کیونکہ ہین دشمن رسول خدا + چرگئی ہی انھین چیر توحید + ہین یہ مشرک
نجس خبیث ولید + حق سے خالی ہی سب کلام انکا + کفر سے شرک وچرک سے ہی بھرا + ای مداق اپنے ہی
خدا کی مار + اور نبی وعلی کی ہی پھٹکار + باقی اشعار از مثنوی او باید جست قوله عرش بفتح عرش حق تعالے
وکیفیت وبیان آن در شرع جائز نیست وگویند یاقوتی است سرخ کہ از نور حق تعالے درخشان است و
بمعنی تخت وسقف خانه وغرور جاه وقوام ودرستی کار وجانب قوی چیزی وخیمه وخانه کہ بر آن سایه سازند
فائده بدانکه شین ضمیر در آخر اسم ضمیر مضاف الیه غائب است چون مجیدش وپس فعل ورابط ضمیر مفعول
غائب است چون دیدش واگرش وگاه زائد است ہمچو خودش کاف در مصرعه ثانیه بیانیه است
ای عرش بزرگ تکیه گاه آنحضرت صلی الله علیه وسلم است مجید بمعنی بزرگ متکا بمعنے تکیه کرده شده اسم
مفعول است از باب افتعال حبیب خدا موصوف اشرف انبیا صفت عرش مضاف مجید
مضاف الیه ومعنی بیت اینکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم حبیب یعنی محب ومحبوب خدا جل وعلا ہستند بیان
محبوب ومحب کہ شریف تر وبزرگتر وافضل واکمل جمیع انبیا ومرسلین واولوا العزم اند حاصل اینکه آنحضرت صلی الله
علیه وسلم محبوب ومحب خدا ہستند ومحبوبیت مطلقه بذاتش حاصل است واز جمله انبیا علی نبینا علیهم الصلوة
والسلام نبی آخر الزمان محمد مصطفے صلی الله علیه وسلم افضل واکمل واشرف ہستند وعرش بزرگ خدا تکیه گاه
آنحضرت صلی الله علیه وسلم بوده است یعنی باوجود اینقدر بزرگی وعلو پایگی عرش یکی از جائی تکیه آنحضرت
صلی الله علیه وسلم بوده است ووقت معراج از عرش بالا تشریف بردند چنانچه بیت آینده مشعر
ومخبر معراج آنحضرت صلی الله علیه وسلم است م سوار جہانگیر یکران براق + که بگذشت از قصر نیلی رواق

کردند یعنی او خود بظهور آرندهٔ جمیع مخلوق است از پردهٔ عدم بعرصهٔ وجود و او خود بذات خود دائم و قائم است
دہمین معنی واجب الوجود است پس تامل کن درین مقام الی یوم القیام فائدہ بدان ای عزیز با تمیز که
آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم را علاوہ از مراتب حبیبیت و محبوبیت و محب و خلیل بودن مناصب و
مدارج عظیم اکرم کریم و فضل عظیم رحیم وجود نعیم جلیم حاصل اند و متواصل که آنہا را بجز خدا جل شانہ
چه خوش گفت کسی شعر عزیز وجوه کی شان محمد به خدا جانے ہر اجانے محمد تو که اشرف جمیع اسم تفضیل
بمعنی شریف تر یعنے بزرگ تر قولہ انبیاء جمع نبی و نبی آنکه دعوت خلق باسلام کند بوحے خدا جل شانہ
عز اسمہ و باوی کتاب و شریعت و ملت حق باشد پس محمد مصطفے صلی اللہ علیہ وسلم افضل النبیین و
اشرف المرسلین علی نبینا و علیہم الصلوٰۃ والسلام اجمعین اند و دلائل افضلیت و اکملیت و اشرفیت آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم اظہر من الشمس و انور من الامس اند که از قرآن مجید و توریت و انجیل و زبور و دیگر صحائف
و احادیث قدسی باید جست و اکمل ترین براہین لولاک لما خلقت الافلاک و لولاک لما اظہرت الربوبیۃ که در اسفے
شرح دیباچهٔ الکنز وغیرہ است و آیات بینات قرآن مجید مثل وکان فضل اللہ علیک عظیما و الیوم اکملت لکم
دینکم و اتممت علیکم نعمتی و رضیت لکم الاسلام دینا و علمک مالم تکن تعلم و قال لہ الواحد الصمد الاحد یا نور نوری و یا سر
سری و یا خزائن معرفتی افدیت نفسی علیک یا محمد من لدن العرش الی تحت الثرٰی کلهم یطلبون رضائی و انا
اطلب رضاک یا محمد و ما ارسلناک الا رحمۃ للعالمین و یا ایها النبی انا ارسلناک شاہدا و مبشرا و نذیرا و ان فضله
کان علیک کبیرا و انا فتحنا لک فتحا مبینا لیغفر لک اللہ ما تقدم من ذنبک و ما تاخر و یتم نعمته علیک و یهدیک
صراطا مستقیما و ینصرک اللہ نصرا عزیزا ذلک فضل اللہ یؤتیه من یشاء و اللہ ذو الفضل العظیم بہر حال آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم اکرم الاولین و اشرف الآخرین و افضل الانبیاء و المرسلین صلوات اللہ و سلامہ علیہم اجمعین اند
ہرگاه که برہان کامل کلام اللہ مجید بر اکمل و افضل و اشرف بودن حضور صلی اللہ علیہ وسلم شاہد ناطق است پس
حاجت دیگر او له نیست اگر چشم خدا بین کسی دارد بر آن مخفی نیست ورنه شپره از آفتاب اجتناب کند و فرقهٔ
گمراه وہابیه که مصداق کان من الکافرین اند در علم خدا از ازل شقی و بدبخت پیدا شده اند بر تحول و فعل
شان اہل ایمان کی عمل کنند و کجا یابند اہل اسلام ازین گمراہان و از صحبت ناپاک شان دور میباشند
خدا از دشمنان محمد مصطفے صلی اللہ علیہ وسلم و از اعدای خلفای اربعه و دشمنان اہل بیت و اولاد و اہل
و اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم جمیع مسلمانان سنت و جماعت را برکنار داشته بمحبت خود و محبت
محمد مصطفے صلی اللہ علیہ وسلم و بحب آل و اصحاب و اولاد امجاد و اہل بیت اطہار و اتباع احباء و اخیار او
اخلاص ابرار الی یوم القرار برقرار داشته بمراتب اعلی رساند بحسن خاتمه نصیب فرماید اللهم احفظنا من الوہابیة

بیان دلائل افضلیت حضرت صلی اللہ علیہ وسلم

افضلیت حضرت صلی اللہ علیہ وسلم

اکملیت حضرت صلی اللہ علیہ وسلم

اشرفیت حضرت صلی اللہ علیہ وسلم

جل جلالہ

شعر کرا وسکی حمد مین اے دل کوئی سخن پیدا + کہ جسنے دی ہی زبان اور کیا دہن پیدا + واین حمد وثنای
لسانی وتصدیق آن بقلب نشان ایمانی است کہ اقرار باللسان وتصدیق بالقلب دال برآن است
قصیدہ مقدسہ ای حافظ مسکین چہ کنی مشک ختن را + ازگیسوی احمد بستان عطر عدن را +
ازنکہت جان بخش محمد شدہ مستم + ارزان نخرم غنچہ نسرین وسمن را + شیدای گل روی حبیبیم عنادل +
پس چون نگرم سوی گلستان وچمن را + یارب شدہ ام طالب توفیق زذانت + تا در رہ او وقف کنم جان
وبدن را + آسائش ما خواست وبگذاشتہ راحت + مدحیف کہ سازیم طلب راحت تن را + وصف
لب لعلش زخلائق چو شنودم + دادم بمساکین چہ بدخشان چہ یمن را + مداح رسول عربی باش کہ
خالق + دادست زبان نیز عطا کرد دہن را + نامش بدل وروح نہادیم و دادیم + این قالب خاکی
بسنگ وزاغ وزغن را + درعشق کسی یافتہ ام لذت فردوس + راحت شمرم درد وغم دار محن را + درظاہر
وباطن ہمہ جا جلوہ او ہست + باچشم حقیقت تو ببین ستر وعلن را + وقتی کہ ملائک بنمایند بشبہت + از
فرط خوشی محو کنم گور وکفن را + افتادہ نذیر است بشوق وطن تو + بگذاشت ہمہ عیش ورہا کرد وطن را +
مطلع ثانی ای کوی تو شرمندہ کند خلد وعدن را + وی روی تو درپردہ کند روی چمن را + دندان مبنا
دیتہ پروین وپرن را + دانداں مشکن خواجہ کنون ویس قرن را + منصور بعشق تو زدہ بانگ انا الحق +
خود خواست نمودہ زخدا دار رسن را + درگیسوی مشکین تو عالم ہمہ قید است + ہرگز بدو عالم ندہم موی
شکن را + مشتاق بدیدار تو ہر اول وآخر + دیوانہ کند عشق تو ہر نو وکہن را + درمدح تو حرفی نتوانم کہ سرایم
لیکن سبب اینکہ کنم پاک سخن را + ہر پیر زمدح تو جوان گشتہ بارض است + تنک تازہ تر ولوکنم افلاک کہن را +
نسرین بلطافت نشود ہمسر خشمش + درنسترن آن بود نصیب است سمن را + عشقے کہ مرا بانخ زیبای تو حاصل +
آن عشق نہ نل داشت نہ بود است دمن را + تشبیہ بہ سیب وگل فردوس چہ باشد + آن عارض رنگین تو
وان سیب ذقن را + شمس وقمر وچرخ زمہجوری رویت + جویان تو گشتند ہمہ دہر وزمن را + در
ہجر تو نالان ہمہ عشاق بہ عالم + فریاد بکن گوش تو مرغان چمن را + ازنکہت جان بخش سر زلف
تو مست است + این حافظ مسکین چہ کند مشک ختن را + ولنعم ما قیل شعر بشعر سے کب بیان
نعت نبی ہو + یہان قاصر فرشتہ کی زبان ہو + م حبیب خدا اشرف انبیا + کہ عرش مجید ش بود متکا +
شرح قولہ حبیب خدا الخ بمعنے محبوب ومحب خدا ای محبوبیت مطلقہ حاصل بود ومحبوبیت مطلقہ آنرا
نامند کہ جمیع اقوال وافعال واعمال واحوال ظاہر وباطن مرغوب ومحبوب جناب ایزدی باشند و
کاری از رضای خدا جدا نباشد قول خدا در اصل خود ہمین خود آمدہ بود واز جہت کثرت استعمال حذف

و اولاد و مال خود و جمیع اشیای ماسوی اللہ بنا شد صلوۃ و سلام صلوۃ علی ذات خیر الوری + سلام علی مصطفے مجتبی + صلوۃ علی سید المرسلین + سلام علی شافع المذنبین + صلوۃ علی افضل الاولین + سلام علی اکمل الآخرین + صلوۃ علی مہبط جبرئیل + سلام علی ساقی سلسبیل + صلوۃ علی خاتم الانبیاء + سلام علی سید الاصفیاء + صلوۃ علی خیر خلق کریم + سلام علی اہل خلق عظیم + صلوۃ علی منبع جود و حلم + سلام علی منزل دین و سلم + صلوۃ علی صاحب تاج حق + سلام علی اہل معراج حق + صلوۃ علی سید الحافظین + سلام علی سید الفاضلین + صلوۃ علی سید العالمین + سلام علی سید العالمین + صلوۃ علی سید الشاکرین + سلام علی سید الصابرین + صلوۃ علی سید المسلمین + سلام علی سید المومنین + صلوۃ علی سید المتقین + سلام علی سید المتقین + صلوۃ علی سید الذاکرین + سلام علی سید القانتین + صلوۃ علی سید القانتین + سلام علی سید القائمین + صلوۃ علی سید الراکعین + سلام علی سید الساجدین + صلوۃ علی سید الخائفین + سلام علی سید الخاشعین + صلوۃ علی سید الزاہدین + سلام علی سید العابدین + صلوۃ علی سید العارفین + سلام علی سید العاشقین + صلوۃ علی سید الصادقین + سلام علی سید الصالحین + صلوۃ علی سید الاطہرین + سلام علی سید الاظہرین + صلوۃ علی سید الاشجعین + سلام علی سید الانجبین + صلوۃ علی شافع یوم دین + سلام علی دافع بغض و کین + قولہ زبان بضم زا معجمہ و فتح بای موحدہ ترجمۂ لسان بکسر لام مشہور و معروف است و ہم بمعنی الفاظ موضوعہ است و زبان بفتح اول معروف است و بعربی لسان گویند و بضم اول ہم درست است از برہان و شرح گلستان ای عزیز غور کن در ین مقام کہ ہمین زبان اگر بد گو است آفت جان است کہ اللسان آفۃ الانسان اشارہ بدان ست و اگر مداح و خوش بیان راحت جان و جہان است کہ الانسان عبید الاحسان کنایہ ازان چنانچہ مصداق شق اول این شعر است بیت جراحات سنان با ہم برآید + ولی ناید بہم زخم زبانہا + ایضاً زخم شمشیر جان ستان نکند + انچہ زخم زبان کند بامرد + ایضاً بہوش باش کہ سر بر بہر بیان ندہی + زبان برخ سرسبز میکند ربر باد + و مصداق شق ثانی شعر شیخ علیہ الرحمۃ کہ در گلستان است شعر شیرین زبانی و لطف و خوشی + تو انی کہ پیلی بمو بی کشی + و اشعار اخیار در ین باب بسیار الا در ین مختصر گنجائش ندارند و در کتب بزرگان باید جست پس انسان ضعیف البنیان را لازم است کہ معلی و ہمن و زبان را و جیش محمد مصطفے صلی اللہ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم بہ ثنا و صفات جلیلہ و جمیلہ ہر دم و ہر لحظہ یاد آرد و نفسی بمحمد پروردگار و نعت احمد مختار صلی اللہ علیہ وسلم بیکار نگذارد کہ فاذکرونی اذکرکم و اشکروا لی و لا تکفرون شاہد ناطق تقریر فقیر محمد نذیر است و للہ در من قال

بدرگاه حق وقیوم قبول ومستجاب گردد وبعد نصف شب بطہارت کامل سورۂ یٰسین تا سحر بخواند که حاجت دلی ومراد قلبی او بحصول انجامد بفضلہ وکرمہ وہم در تفسیر مولانا یعقوب چرخی رحمۃ اللہ علیہ ذکر مذکور است ونیز در تفسیر مسطور مسطور است که خدا تعالیٰ میفرماید که من القدرت وعزت وجلال خود در آخر شب بر آسمان دنیا نزول میفرمایم وملائکہ را ارشاد میکنم که ببینید بندگان من کدام بندہ بیدار وکدام خفتہ وچہ چیز خواہد ہر کدام را ہمان وقت از من میخواہد میدہم ودعایش رد نمیسازم فائدہ ملا علی قاری رحمۃ اللہ علیہ در شرح فقہ اکبر بعد بیان مذمت کلمات کفر افادہ فرمودہ که سزاوار است ہر مسلمانی را که از کفر بخدا پناہ جوید وجستہ باشد واین دعا را ہر صبح وشام ورد سازد تا سبب نجات وے باشد از کفر وشرک اللّٰھم انی اعوذ بک من ان اشرک بک شیئاً وانا اعلم واستغفرک لما لا اعلم وانت علام الغیوب ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم ۵ باید دانست که ہر سہ بیت مشتمل بالابطریق دعا وثنای خدای عزوجل وعلا بود ند بعد ثناء وحمد نعت نبی مجید صلی اللہ علیہ وسلم ضرور است لہذا شیخ علیہ الرحمۃ که اصدق العشاق محمد مصطفےٰ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم است بنعت محمد عربی صلی اللہ علیہ وسلم طوطی زبان را باشتیاق تمام وشوق مالا کلام صفیر سنج ساختہ می پردازد در ثنای محمد مصطفےٰ صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ واہلبیتہ وسلم میگوید م زبان تا بود در دہان جای گیر ثنای محمد بود دلپذیر ش ای تا دفتیکہ زبان قائم وگویا است یعنی تا دمیکہ زندہ ام مدح ونعت وثنای پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم دل پسند محبوب ومرغوب قلوب احبا واخلاست پذیر بفتح اول صیغۂ امر از پذیرفتن است ودلپذیر یعنی دلپسند بہت ای قبول کنندۂ دل ومقبول روح است باید دانست که خداوند کریم مداح جناب رسالت مآب صلی اللہ علیہ وسلم است که انک لعلی خلق عظیم وطٰہٰ ویٰسین والم یعنی قرآن کریم که نازل بران حضرت صلی اللہ علیہ وسلم شدہ است مشحون ومملو از مدح نبی صلی اللہ علیہ وسلم است دو گیر احادیث قدسی که درج کلام اللہ شریف نیستند مثل لولاک لما خلقت الافلاک ولولاک لما اظہرت الربوبیۃ وال بر مدح آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اند درحالیکہ اللہ تعالیٰ جل شانہ وعم احسانہ مدح خوان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است پس بندگان مخلص را چگونہ نعت نبی صلی اللہ علیہ وسلم دل پسند ومقبول طبع نباشد ودر صورتیکہ قل ان کنتم تحبون اللہ فاتبعونی یحببکم اللہ واطیعوا اللہ واطیعوا الرسول وان اللہ وملائکتہ یصلون علی النبی یا ایہا الذین آمنوا صلوا علیہ وسلموا تسلیما ولبسیار آیات متبرکات علی ہذا القیاس اند وچون بسبب حب ومتابعت رسول مقبول صلی اللہ علیہ وسلم محب ومتبع وے دوست خدا میگردد پس چگونہ ثنا وبیردی محمد مصطفےٰ صلعم دل پسند ومحبوب نماز جمد خویش وبگانہ وارجان وروح

وعلی آلہ وصحبہ

بدرگاه دستگیر درماندگان استغاثه کند وخداوند رحیم وکریم است نباید که او را دست گیرد واورا ازان
عقبه خلاص دهد از غایت تعصب دهان او را پر خلاش کردم تا او نام خدا بر زبان نراند وبدان درگاه استغاثه
نکند قطعه نخشی دستگیر خلق خدا است ✤ مرده کی دستگیر اسیر شود ✤ گر مبادا گهی ز دست شوی ✤ جز خدایت
که دستگیر شود ✤ چون ثابت شد که بجز ذات خالق کل کسی نیست که بفریاد کسی رسد وسوای او تعالی احدی
نیست که خطا وعصیان احدی ببخشد پس باز داشتن از خطا وراه نمودن بسوی صواب هم کار او است لهذا شیخ
علیه الرحمة میفرماید م نگهدار ما را ز راه خطا ✤ خطا در گذار وصوابم نما ✤ ش قوله نگهدار مخفف نگاهدار رد
ازین شعر اشاره است باینکه در حدیث شریف آمده است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم خطوط کشید نداز
دست مبارک وفرمودند که خط راست وستقیم راه اسلام است یعنی خطی راه دین محمدی است صلی الله علیه
وسلم بدین صورت ⟵ ودیگر خطوط کج مج راه شیطان رجیم است وهم اشاره است بآیة اهدنا الصراط المستقیم صراط الذین
انعمت علیهم غیر المغضوب علیهم ولا الضالین ودرین شعر مصنف علیه الرحمة صنعت عروض وابتدا بکار برد وخطا
وخطا الفاظ متناسب ومتجانس اند وصواب ضد خطا است ودیگر صنعت تقابل بظهور آورده که صواب و
خطا است ونما صیغه امر از نمودن بضمتین از بهار عجم وبفتح اول یعنی راه راست نما وشیخ علیه الرحمة نیز درینجا
مثل سابق ضمیر متکلم مفرد آورده است ومرادش بر اهل بینش مخفی نیست ومعنی بیت آنست که محفوظ
دار ما را از راه کج که راه شیطان رجیم است وگناه وخطای من معاف فرما وراه راست مرا نما که آن راه مستقیم
راه انبیا علی نبینا وعلیهم الصلوٰة والسلام است یعنی طریقه محمد صلی الله علیه وسلم ردزی کن مرا وتیر
خطا نام شهری است که مشک آنجا بسیار بهتر میباشد چون درینجا ذکر مناجات ودعا است پس فوائد چند
که از برکت دعا حاصل میشوند نگاشته می آیند عزیز من دعای شب کارها دارد هر چه در شب بخواهند در روز آن
نیابند شب خلوتخانه عشاق است مشتاقان این راه در پرده سیاه وسپید شب چه عشقبازیها کنند
نقل است بزرگی بود هر گاه شب در آمدی گفتی الحمد لله الذی نجانا من اولاد آدم آری شب خلوتخانه انس است
وکسی که در خلوتخانه انس خواب کند او را مرده باید گفت نه خفته اگر مرد بیداری بقدر امکان بیدار باش وخواب را گرد چشم
خود گشتن مده ومگذار ودخن آن کنیزک را آئینه وقت خود ساز نقل است چنین گویند که خواجه کنیزکی را خرید چون شب
شد خواجه کنیزک را گفت که جائی خواب من راست کن تا بخسپم کنیزک گفت ای خواجه ترا هم خواجه ایست گفت بلی گفت
آنخواجه خواب کند گفت نے گفت شرم نداری که خواجه تو خواب نکند وتو خواب کنی فائده در حدیث صحیح آمده
است که هر گاه سه دل جمع شوند دعای وای مستجاب گردد وسه دل اینست یکی دل بنده مومن دوم دل
قرآن شریف که سوره یٰسین است سوم دل شب که بعد نصف شب است هر که خواهد که دعای وے

تو احدی نیست که بفریاد عاصیان برسد و دادشان دهد بلاشک ذات پاکت بخشنده خطای گنهکاران است
و بس ای برای بخشش جرائم مجرمان و گناههای گنهکاران ذات اقدس تو بسنده و کافی است و لفظ تو فی
مرکب از دو خطاب باشد که تو و یا اند فائده حصری بخشد یعنی سوای تو نیست فریادرس گناهکاران دیگر
فائده بدانکه حرف میم در آخر اسماء و صفات و افعال بمعنی من باشد و هرگاه بر فعل مقدم باشد بمعنی مرا
عیشود همچو زرم داد و اسپم بخشید و تیغم داد و تاجم عطا کرد و گاهی در آخر فعل هم بمعنی مرا می آید چنانچه نیستم
پروای کسی و گاهی الف قبل از میم حذف میشود مصرعه القصه باز گشتم و آمد بخانه زود یعنی باز گشتم و آمدم بخانه زود
فائده آوردن اسپم بر صیغه امر برای معنی فاعلیت است همچو خطا بخش و جهاندار و جان آفرین و دستگیر و
پوزش پذیر و فریادرس و غیر هم و بس بمعنی بسیار و کافی است و بسنده هم بفتحتین بمعنی کافی و وافی است مطلب
اینکه مصنف ازین بیت نفی غیر کرده ثبوت ذات خدای کند که نیست و ندارم ما جز تو فریادرسی تو ئی
عاصیانرا ای تو هستی گناهکاران را بخشنده خطا و عفو کننده تقصیرات و برای عفو گناه و خطا ذات پاک تو
کافی و وافی و بسیار است و ازین شعر اشاره است بسوی این آیه متبرکه حسبی اللہ لا الٰہ الا ہو علیہ توکلت و
ہو رب العرش العظیم و از مصرعه ثانی تنبیه است بآیه شریفه که و من یغفر الذنوب الا اللہ یعنی بجز خدا نیست
کسی بخشنده گناهها و استغاثه سوای درگاه آله رب العالمین بدیگری نمی شاید چنانچه در یکی سوره از سور تبارک
زبور که مشهور بدعای سریانی است حق تعالی میفرماید ۵ تجدنی مستغاثا بی مغیثا ۵ انا القهار فاطلبنی تجدنی
یعنی بیا بدر مرا کسی که استغاثه کند به من فریادرس مراد من تهارم **فائده** هیچ نمیدانم که وقتی در حادثه صعب
درمانده و بدرگاه دستگیر درماندگان استغاثه کرده و او نرا دست گرفته است یا نه **نقل** است آدم که زمین
را بقادرون مسلط گردانیدند و بگماشتند و زمین او را فرو میبرد سه بار گفتای موسی مرا دست گیر موسی علیه السلام
هیچ بدو التفات نکردند بموسی عرم خطاب آمد که ای موسی عرم چه دل است که تو داری در مانده سه بار
بتو استغاثه کرد بفریادش نه رسیدی اگر او یکبار بما استغاثه کردی می دیدی که چگونه بفریاد او التفات میفرمودیم
پس سعدی علیه الرحمة آگاه میفرماید که ای عزیز اگر وقتی بحادثه درمانی و بواقعه گرفتار آئی زنهار خلق
استغاثه نکنی و قصه درد خود باز ندهی و عمر و نگوئی که در هیچ شاخ جز خدا تعالی فریادرسی نیست اگر بواقعه
مبتلا شوی قصه خود بدرگاهی رفع کن که کرمش بیگانه را دست میگیرد و یگانه را کی ضائع میکند **نقل** بر آنکه اندر
آنچه فرعون بی عون غرق شد از غایت تعصب جبرئیل عرم دمان او را خلاص کردند وقتی حضرت رسالت پناه
صلی اللہ علیه وسلم که فردای قیامت عصاة بدو استغاثه خواهند کرد از جبرئیل عرم پرسیده که آن چه کردی
گفت یا رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم من از وی لابی بسیار معائنه کرده بودم و او نزدیک بود که

شده باخلاق حمیده متصف گشته بقرب الٰہی فائز شده باطمینان میرسد وانچنین نفس انبیا را باشد علی نبینا و
علیہم الصلوٰۃ والسلام لہذا باین خطاب مشرف است یا ایتہا النفس المطمئنۃ ارجعی الی ربک راضیۃ مرضیۃ در نزد بعض
نفس چہار قسم ست سہ قسم ہمین است کہ مذکور شد وچہارم را النفس ملہمہ گویند ملہمہ آنکہ ارادات مختلفہ ازان در دل راہ یابد
و در قاموس وصراح نفس بفتح بمعنی روح وخون وتن وچشم زخم نیز آمدہ و در چراغ ہدایت نوشتہ کہ نفس بمعنی آلت تناسل
نیز مستعمل است کذا فی غیاث اللغات پس گویا بموجب آیۂ کریمہ کہ امن یجیب المضطر اذا دعاہ ویکشف السوء
بحالت کمال اضطراب واضطرار شیخ الابرار از دست نفس نابکار بجان رسیدہ التجا بجناب ستار وغفار آوردہ میگوید
کہ کریما الخ ونیز تعلیم ابطالبان خدا ست کہ ہر دم بحضرت اللہ تعالی عجز وزاری نمایند واز دست نفس امارہ رستگاری خواہند
وصبح وشام بل ہر لحظہ وان بمناجات نجات خود ہا از آفات نفسانی وشہوات ولذات شیطانی وخیالات شہوانی جویند وحتی المقدور
در وسع جویای رضامندی حق تعالی بودہ از حلال راضی واز حرام ناراض باشند وہر زمان از منہیات مجتنب ومحترز
شوند ونیز عملاً بحدیث خیر الانام علیہ الف الف صلوٰۃ وسلام علی آلہ واصحابہ الکرام کہ الدعاء مخ العبادۃ یعنی دعا مغز
عبادت است ونیز عمل بحدیث نبوی صلی اللہ علیہ وعلی آلہ واصحابہ واہل بیتہ وبارک وسلم کہ فرمودہ اند من لم یسئل اللہ یغضب
علیہ یعنی ہر کہ سوال نکند از خدا غضب کردہ شود بران نمودہ میگوید کہ کریما الخ ودو شعر آینده ہم مناجات ودعا واقع
شدہ اند ووجہ اختیار کردن مصنف علیہ الرحمۃ باسم کریم باوجود موجود بودن دیگر اسماء اینست کہ فرمود خدا جل جلالہ
وعم نوالہ قل ادعوا اللہ او ادعوا الرحمن ایاً ما تدعوا فلہ الاسماء الحسنی باید دانست کہ اللہ تعالی بہ حبیب خود صلی اللہ علیہ
وآلہ واصحابہ وسلم میفرماید کہ بگو ای محمد صلی اللہ علیہ وسلم بخوانید اللہ تعالی یا رحمن را بہر اسمی کہ ازین اسمہا دعا کنید
تو اینید پس خدایرا است نامہای نیکو وہم بموجب اجیب دعوۃ الداع واد عونی استجب لکم ودیگر آیات واحادیث میگوید
کریما الخ ومصنف رح مصرعۂ اول گویا ترجمۂ این آیہ کریمہ کہ رب اغفر وارحم وانت خیر الراحمین است فرمود یعنی ای
پروردگار بخشش ورحم کن وتو بہترین مہربانان ہستی واز مصرعۂ ثانی بموجب کلام ربانی کہ سورۂ قل اعوذ برب الناس و
حدیث سید الانس وجانی اعدی عدوک نفسک التی بین جنبیک پناہ ونجات از شر نفس وشیطان میخواہد کہ از لکم عدو مبین
بدان ناطق است بہر حال از حرص وہوای نفس مصنف علیہ الرحمۃ پناہ از آلہ العالمین میطلبد کہ الحسد یفس محروم
در خبر آمدہ است **الحاصل** چون افضل نتایج صلوات واکمل ثمرات نماز وتحیات دعا خواستن از جناب
الٰہی است لہذا اشعار است برانیکہ بعد فراغت از صلوٰۃ وسلام باین طور روے عجز ونیاز بر زمین
انکساری وخاکساری نہادہ بگوید کریما الخ چون بجز ذات تبارک وتعالی فریادرس کسی نیست سوائے او
تعالی کس بفریاد کس نمیرسد بنابر آن می فرماید ؎ ندارم غیر از تو فریادرس ؎ توئی عاصیان را
خطا بخش وبس ؎ **قولہ** ندارم ای ما ہمہ مومنان عاصی سوائے تو رسندۂ فریاد ندارم وبجز

وحدت ریسمانی باشد که از ریسیم وغیره بنا کنند و درویشان وصوفیان بوقت مراقبه گرد کمر وزانو
پیچیده می نشینند و کمر وحدت هم بمعنی کمند وحدت است کذا فی غیاث اللغات و در
برهان قاطع نوشته که کمند مبدل خمند مرکب از خم و مند که کلمه نسبت است و آن ریسمانی باشد
که در وقت جنگ در گردن خصم انداخته بخود می کشند هوا بفتح اول و ثانی بالف کشیده معروف
است و نام قریه ایست از قرای دامغان و در آنجا چشمه ایست که اگر چیزی در آن چشمه افتد باد و طوفان
عظیم شود و بمرتبه که اسپ و آدم را ببیند از دور عربی آرزوی نفس را گویند بگذافی البرهان القاطع
و در غیاث اللغات هوا بالقصر بمعنی آرزو و اشتیاق و میل نفس اماره نوشته است و هوا
بالمد بمعنی جوف فلک یعنی فرقیکه در میان زمین و آسمان است گویند و هوا بمعنی دوست داشتن
و بی فرزند شدن مادر و بمعنی خالی و عنصری از عناصر اربعه که زیر کرهٔ نار است کذا فی المنتخب
و درین شعر غرض از خواهش نفسانی و میل نفس اماره است و در کمند هوا اضافت بیانیه
است و معنی بیت آنست که شیخ علیه الرحمة تضرع و زاری بحضرت باری عز اسمه نموده مناجات
میکند که ای کریم یعنی ای بخشنده رحم کن بر حال پریشان و اندوهگین من زیرا که من قیدی کمند هوا یعنی
خواهش نفس اماره هستم مرا از قید نفس اماره نجات عطا کن و رهائی ده که بطرف ذات پاک تو
متوجه بوده باطاعت و فرمانبرداری تو مصروف شوم و از ماسوی الله روبگردانم و از نفسانیت
نفس اماره برون آیم والله اعلم بالصواب چون ذکر نفس اماره بمیان آمد پس لازم شد
که عوام را از اقسام انفاس درین مقام تفهیم و افهام نموده بتفصیل تمام نقش ارقام کشم باید دانست
که نفس بفتحتین دم و آن جذب نسیم است از راه بینی یا دهان برای ترویح و تفریح قلب و دفع بخارات
از همان راه و این هر دو حرکت یعنی برآمدن و فرو رفتن دم مجموع یک نفس باشد و جمع آن انفاس
آید و نفس بفتح اول و سکون ثانی بمعنی جان و روح و حقیقت شی و هستی و عین هر چیز در منصوص جمع آن
نفوس و انفس آید و نفس در اصطلاح سه قسم است اگرچه در حقیقت همین یک روح است مگر چون بهر صفتی
موصوف میگردد و مناسب آن صفت موسوم میشود و آن سه قسم اینست اول نفس اماره یعنی سخت امر کننده بقبائح
لذات مکروهه و حظوظ فانی و ممنوعه کما قال الله تعالی ان النفس لامارة بالسوء یعنی هر آئینه نفس حکم
کنندهٔ سخت است بطرف بدی دوم نفس لوامه یعنی بسیار ملامت کننده خود را بوقوع معاصی بهدایت نور
دل و این نفس صلحا و اولیا را حاصل باشد ازین سبب او را الله تعالی جل جلاله مقسم گردانید که لا اقسم
بالنفس اللوامة یعنی سوگند می خورم بنفس ملامت کننده از معاصی سوم نفس مطمئنه و آن از صفات ذمیمه پاک

خواهندگان بسیار خوش میباشد چنانچه حضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرموده اند من لم یسئل اللہ یغضب علیہ یعنی
ہر شخص کہ نمی خواہد و نمی طلبد از اللہ تعالے جل جلالہ و عم نوالہ غصہ میکند بر آن پس بخیال بنده آمد کہ بسیار کس
سخی و کریم می شوند ولیکن ہمت پست میدارند ازین باعث حاجت سائلان بخوبی روا کردن نمیتوانند پس از چنین
پست ہمت خواستن چہ ضرور است لہذا فرمود ملک الود و مالک یوم الدین یعنے مالک روز جزا است ای عیش
او حقیقت و نیا چیست ہمتش چنان بلند است کہ بروز قیامت بندگان خود را محل ہاے زر و سیم عطا خواہد
فرمود و در باغہاے رنگا رنگ و جنت ہای گوناگون خواہد داشت ہمت آن خداوند کریم بسیار بلند
است از شما ہر قدر و ہر چیز کہ خواستن ممکن باشد بخواہید زین بعد جل جلالہ ادب دیگر آموخت
کہ این بنا بر بندگان را کہ تا من حاجت روائی شان کردہ باشم بر در من افتادہ باشند و عبادت من
کنند و وقتے کہ حاجت شما روا نگردانم رو گردانیده بدر دیگران رو آورده بہ تعظیم و تکریم آنہا مصروف
میباشند و بر درہاے ایشان افتادہ و رفتہ صدومی طلبند پس این چنین غلام نکو ام می باشند
پس شما را باید کہ چنین بگوئید کہ ایاک نعبد و ایاک نستعین یعنے عبادت تو خواہیم نمود و صد از تو خواہیم
طلبید خواہ حاجت ما روا کن و خواہ مکن ما یان بر در دیگران بجز در تو ہرگز نخواہیم شد و سوای تو
عبادت کسے نخواہیم کرد بعد ازین باز طور دیگر آموخت کہ شما این بکنید کہ ہر چیز کہ نزد شما خوب باشد در
حق خود بہتر دانستہ می طلبید چرا کہ بسا اشیا چنان میباشند کہ شما آنہا را در حق خود بہتر مے دانید و آن
شے در حقیقت بحق شما زبون میباشد پس شما این دعا خواستہ باشید اہدنا الصراط المستقیم صراط
الذین انعمت علیہم غیر المغضوب علیہم ولا الضالین یعنے بنما ما را راہ راست آنان کہ نعمت کردے
تو بر انہا نہ راہ آنان کہ بر آنہا غصہ تو شدہ و نہ راہ شان کہ گمراہ شدند یعنے آن چیز ما را بدہ
کہ دران راہ مستقیم ما قائم ماند اگر در دنیا دہی چنان بدہ کہ دران دین ما بر باد نگردد و چنین دنیا نصیب
ما مگردان کہ دران غضب تو بر ما یان باشد و راہ ترا فراموش نمائیم آمین یا رب العالمین کذا ذکر
فی تحفۃ الاسلام **فائدہ** بدانکہ بائے موحدہ زائدہ اگر ما قبل حروف مضموم باحروف شفوی
کہ میم و با و فا و واو است واقع شود مضموم خوانند ہمچو بگفت و بمال و ببخشائے و بفرمائے
و بورزو باقی ہمہ جا بکسر است و نزد بعضے ہمہ جا مکسور است **قولہ** کہ ہستم الخ کاف تعلیل بمعنی
زیرا کہ بدانکہ شیخ رح مصرعۂ ثانی را او با او احد متکلم آوردہ تا نسبت حرص و ہوا الطرف دیگران
نباشد ورنہ بصیغۂ جمع ہم میتوان گفت مصرعہ کہ ما ئیم پابند حرص و ہوا **قولہ** اسیر
قیدی کمند **در اصل** خمند بود چرا کہ سنگ خم و پیچ و انعطاف در وظاہر است و کمند

سعدی است ❊ الف در قوله کریما ندائیه است بمعنی ای کریم فائده بدانکه در خبر است سخی آنرا گویند که خود
بخورد و دیگران را خوراند بخیل آنکه خود به تنگی زهر مار نماید و دیگران را لقمه ندهد کریم آنکه خود بخورد و دیگران را خوراند
و منت ننهد لئیم آنکه نه خود خورد و نه دیگران را خوراند و نه خوردن دهد الله تعالی جل شانه که از خورد و نوش
ولباس و پوش پاک است ذاتش آن کریم است که باوجود بدکاری و گنهکاری و نافرمانی بندگان روزی
رسان است و چه خوش فرمود شیخ علیه الرحمة در کتاب مستطاب خود گلستان قطعه ای کریمی که از خزانه غیب
گبر و ترسا وظیفه خوردارای ❊ دوستان را کجا کنی محروم ❊ تو که با دشمنان نظر داری ❊ بخشائی صیغه امر از
بخشودن بمعنی رحم کردن بدانکه چون دانستی تعریف هر چهار مذکوره بالا پس قدری بیان رحیم و کریم
دیگر بشنو و خیال کن که شیخ چه اسم جامع در عنوان کتاب خود آورده که اگر تمام عمر انسان بیان کریم و رحیم
نماید به انتها نرسد پس شیخ علیه الرحمة از خالق خود کریما گفته رحم طلب میکند و خداوند کریم بندگان خود را
طریق طلب بسورة الحمد لله رب العالمین بیاموخت که طلب و خواست از ان شخص باید که صاحب مقدور
بود و سخی و کریم باشد و همتش عالی بود پس در هر کسی که این چهار صفات نباشند خواستن و سوال کردن
از و موجب ذلت باشد زیرا که بسا کسان چنان هستند که صاحبان مقدورند لیکن سخی نیستند و بسیاری
چنین میشوند که سخی اند مگر کریم نیستند و وقتی که بسیار مفلس از آنها میخواهند و می طلبند و هجوم و انبوه پیرامون
شان کرده سوال می نمایند اینها مضطرب و پریشان از سوال شان بوده غضب نموده بدرازدر خود میکنانند
و می رانند و زجر و توبیخ بر زبان می آرند و دشنام هامیدهند ازین ممر سائل باز نزد آنها نمیرود و بعض کسان
با وصف سخا و تکریم تیرمی باشند لیکن بسبب پست همتی خود موافق و لائق شان خود سلوک نمی کنند جل
جلاله و عم نواله درین سوره رغبت عظیم ببندگان عمیم میدهد تا از من طلبگاری و خواستگاری کنند
واز دیگران طلب نکنند زیرا که هر چهار صفات مذکوره بالا در ذات وحده لاشریک من موجود اند و در دیگر نیستند
اول مقدور خود بیان فرموده است که الحمد لله رب العالمین یعنی ای مردمان تمام خوبیها برای خدا ثابت
اند پس شما ها از خدا طلبید و از کس طلب نکنید چنین که همه مخلوق شنیدند که خداوند و صاحب مقدور است لیکن
خیال کردند که بخیل نباشد که خواستن مایان ضائع نشود ازین سبب فرمود که رب العالمین بخیل نیست بلکه
پرورش از عرش تا فرش فراخ است و سخاوتش در تمام عالم مشهور است پس بعد ازین این امر ملحوظ گردید که کسی
هست و لیکن بوقت دادن کسی را سخن بد باید دشنام گفته باشد یا گوید دهد و زمانی که بسیار خواهندگان جمع
شده باشند بردن کنانیده باشد ازین خوف خواستن نمیتوانیم پروردگار عالم فرمود الرحمن الرحیم یعنی
بسیار مهربان است و بسیار عزیز میدارد بندگان خود را و هر که نمی طلبد از و بر او بسیار غضب میکند و از

الی یوم البعث والنشور غفر الله لی ولهم واحسن الی والیهم اغفر اللهم لامی واستادی وساتر المسلمین والمسلمات وجمیع المومنین والمومنات انک سمیع مجیب الدعوات میگوید که افقر بسراسر احقر بمشیت خالق اکبر وارد شهر دار العلم مرزا پور ربیت السرور که از بنارس جانب جنوب بفاصلهٔ پانزده کروه تخمیناً اباد ابقاه الله الی یوم التناد بود در ازمدتی درین فکر که قدر دانی ذی فهم صاحب فتوت ومروت وکرم بر سرم مثل هما طل افگن گردد تا شرح کریما بنام نامیش تصنیف وتالیف نموده ذخیرهٔ دنیا وتوشهٔ عقبی سازم که ابر مطیر کرم جالبس صدر نعم حاتم ثانی خیر خواه خلائق ربانی سرمایهٔ قدر دانی مسافر پرور غریب نواز خدا پرست مقبول بارگاه کریم حضرت شیخ کریم الدین احمد کوتوال مرزا پور سرتاسر نور سلمه الله الصمد الی الابد که اگر این شعر جامی علیه الرحمه بشان عالیشان کوتوال موصوف بنویسم رواست بیت شعر در اصل بش کرم رسم قدیم است کریم ابن الکریم ابن الکریم است ✤ بخدمت سراسر بر گیتش نیاز حاصل گشت واین رساله بدرگاهش هدیه بردم مصرع گر قبول افتد زهے عز وشرف ✤ بدانکه این کتاب مستطاب جواب مصنفهٔ عالی جناب بلبل گلشن شیراز حضرت مصلح الدین شیخ سعدی علیه الرحمة والغفران است بنظر نفع تام وفائدهٔ عام شروع پرداختم واز استادان انچه دیده وشنیده بودم نگاشتم وامیدوار دعای مغفرت از بینندگانش بوده بتوفیق الهی در یکتا شرح کریما نام نهادم والله ولی التوفیق ومنه الهدایة الی سبیل التحقیق

بسم الله الرحمن الرحیم کریما بخشای بر حال ما ✤ که هستم اسیر کمند هوا ✤ بدانکه این کتاب فیض انتساب مسمی بکریما از منظومات ناظم ممالک سخن طرازی حضرت شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی رحمة الله علیه وعلی والدیه در بحر متقارب ثمن مقصور ودر وزن فعولن فعولن فعولن فعول وگاهی فعل هم آمده واین کتاب سعادت مآب پندنامه ایست مملو از نصائح بی انتها ومشحون از مواعظ لا احصا مشهور بکریما سبحان الله محمد وحم نیز مانند این کتاب بهمنام خدا ورسول است صلی الله علیه وآله وسلم چون معلوم نمودن تاریخ رحلت شیخ علیه الرحمة ضرور بود لهذا تواریخ چند از تواریخ معتبره درین صفحه درج کردم ابیات شیخ سعدی که عارف حق بود ✤ راز دان وجود مطلق بود ✤ موطن ومسکنش بشیراز است ✤ مولد ومنشا بشیراز است ✤ یکصد وبست سال عمرش بود ✤ کانزمان رحلت از جهان فرمود ✤ بوجودش جهان گلستان شد ✤ مرز وبوم زمانه بستان شد ✤ رتبهٔ غوث داشت آن فیاض ✤ پایهٔ قطب داشت آن مرتاض ✤ بشب جمعه پنجم شوال ✤ شد بفردوس آن ستوده خصال ✤ چون زخاصان حق تعالی بود ✤ خاص تاریخ او ملک فرمود ایضاً شیخ سعدی چو شد بمسکن عدن ✤ شد رقم عندلیب گلشن عدن ✤ ایضاً پیش حق بے گفتگوی خاص وعام ✤ باکمال وجاه بگفت سعدی است ✤ گفت هاتف سال نقل آن فصیح ✤ بلبل وطوطی جنت

۶۹۱ھ ۶۹۱ھ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد للہ رب العالمین خیر الرازقین ارحم الراحمین مالک یوم الدین دلیل المتحیرین امان الخائفین نعم الناصرین
محب المحسنین احکم الحاکمین خالق السموات والارضین رازق المخلوقین راحم المساکین غیاث المستغیثین ذی
القوۃ المتین معین الصابرین منعم الشاکرین وہو الواحد الاحد الصمد لم یلد ولم یولد ولم یکن لہ کفوا احد لاشریک لہ
ولا آخر غیرہ ولا معبود سواہ ولا موجود الا اللہ ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم القدیم الحکیم سبحان ربک رب العزۃ
عما یصفون وسلام علی المرسلین والحمد للہ رب العالمین والصلوٰۃ والسلام علی حبیبہ ونبیہ ورسولہ محمد بن
المصطفیٰ والمجتبیٰ خیر الورٰی شفیع الامم سید العرب والعجم معدن الجود والکرم مخزن العلوم والحلم الاعم صاحب
التاج والمعراج والبراق والشفاعۃ والسیف والعلم مہبط النون والقلم دافع الہموم والغموم والالم مفتاح
الکرم مصباح الظلم بشیر المؤمنین والمسلمین ونذیر الکافرین والمشرکین وآلہ واصحابہ واحبابہ واولادہ و
اہل بیتہ وذریاتہ وازواجہ الطیبات الطاہرات اجمعین خصوصاً علی رفیق الغار ابو بکر بن ابی قحافۃ الصدیق مقبول اللہ
الستار وعلی قامع بنیان الکفار عمر بن الخطاب محبوب الغزیز الوہاب وعلی جامع القرآن الفرقان عثمان
بن عفان مورد احسان السبحان وعلی اسد اللہ الغالب علی بن ابی طالب کرم اللہ وجہہ ابدا ورضوان
اللہ تعالی علیہم اجمعین بعد ازین بدل حزین کمترین خلائق نالائق فقیر حقیر پر تقصیر تراب اقدام
صغیر وکبیر عبد الحافظ محمد نذیر بن حاجی الحرمین المطہرین المکرمین المعظمین الشریفین زادہما اللہ
شرفا وکرامۃ وعظمۃ وحافظ محمد صدیق سمی خلیفہ اول احمد صلی اللہ علیہ وسلم بن حافظ محمد ہاشم
عسالم بے نظیر بن محمد العزیز خان غلزئی المصطفیٰ آبادی معروف بہ رام پور افغانان بن نور الضیاء

تقریظ مولوی عبد الباسط خان شاگرد شارح سلمہ اللہ تعالی وعم فیضہ

غواص خامۂ آشنای بحار افکار بودہ بتوفیق غفار بکنار سلامت رسیدہ در یکتا بدست

آوردہ کہ ہر یتیم و بیکس را ازان انتفاع کلی بہم رسد و طائر روح سعدی علیہ الرحمہ کہ فی الحقیقۃ آشیانۂ او

بعرش معلے است شادان و فرحان است کہ تا ایندم احدی بکشف اسرار و توضیح استار کریما نپرداختہ و ہر مصرعہ

کتاب مسطور و موصوف بہ آیت و حدیث ثابت نساختہ درینولا استاذی مکرمی معظمی مفخمی حاجی حرمین طیبین

حافظ کلام ربانی و رب المشرقین منشی بے بدل و شاعر بی نظیر مولانا و مولوی محمد نذیر مصطفے آبادی

مشہور رام پور متخلص بہ حافظ و نذیر حسب ایمای شیخ کریم الدین احمد صاحب

کوتوال مرزا پور کہ در قدردانی عباد رتبہ شناسی فضلا و علما و صلحا و سخاوت و شجاعت بیمثال اند در یکتا

شرح کریما حامل المتن نوشتہ و او بلاغت و لوذعیت اند الحق کتابی ست لاجواب و شرحی ست در نایاب و اللہ اعلم بالصواب

بعون خالق کون و مکان فضل و خلاق دین و زمان

درین زمان خجسته عنوان شرح نادر بصیرت افزا مسمی به

شرح تهذیب

مؤلفه عالم اکمل فاضل اجل مولوی حافظ محمد نذیر صاحب رامپوری

در مطبع نامی منشی نول کشور مرمطبوع بین طبع بن جمع گردید

اطلاع - اس مطبع مین ہر علم و فن کی کتب کا ذخیرہ سلسلہ وار فروخت کے لیے موجود ہی جسکی فہرست مطول ہر ایک شائق کو چھاپہ خانہ سے مل سکتی ہی جسکے معاینہ و ملاحظہ سے شائقان اصلی حالات کتب کے معلوم و ما سکتے ہین قیمت بھی ارزان ہی اس کتاب کے تئیں پیج کے تین صفحہ جو سادے ہین اُنمین بعض کتب اخلاق و تصوف فارسی و اُردو وغیرہ کی درج کرتے ہین تاکہ جس فن کی یہ کتاب ہو اُس فن کی اور بھی کتب موجودہ کارخانہ سے قدر و توفیق آگاہی کا ذریعہ حاصل ہو۔

کتب درسی مبتدیان

کریما محشی - معروف ابتدائی کتاب از حضرت مصلح الدین سعدی شیرازی۔

ایضاً معرب - جلی قلم زبر زیر پیش لگائے ہوئے واسطے آسانی نو آموزون کے ایجاد منشی کالکا پرساد بموجد۔

ایضاً - مترجم شعر بشعر اُردو نظم ہی۔

کریما رحیما - کریما کا ترجمہ ہموزن اشعار کریما۔

مامیقیمان - غزلیات عارفانہ تصنیف شاہ علاء الدین اودھی۔

مجموعہ نامہ - غزلیات ردیف وار مصنفہ عنصری۔

قافیامہ و جرافشامہ - دو رسالہ غزلیات مین۔

عطائی نامہ - غزلیات الامیہ تصنیف شاہ محمد عطائی۔

صفوۃ المصادر - عرف آمد نامہ مولفہ محمد مصطفی خان صاحب مطبع مصطفائی

پنج گنج - مروجہ پنجاب جسمین کتب ذیل شامل ہین۔
۱- کریما - ۲- نام حق ۳- مجموعہ نامہ - ۴- پند نامہ ۵- رسالہ قاضی قطب۔

ہفت ضابطہ - آداب المتاب و خاتمہ جداول مین مرتب ہین ہر درجہ اعلی و اوسط و ادنی کے مولفہ علی نقی خان۔

بندگی نامہ - بطور ترجیع بند مصنفہ رائے کنھیا لال صاحب بہادر۔

نسخہ تعلیمیہ - فارسی زبان آموزی بطور سوال و جواب مختصر مختصر مصنفہ مولوی عبد العزیز آروی۔

اخلاق و تصوف فارسی

گلستان محشی خرد - از حضرت مصلح الدین سعدی شیرازی۔

ایضاً گلستان - متوسط قلم محشی۔

ایضاً - مع فرہنگ و تمثیل رنگین۔

ایضاً - جوبٹ قلم جلی۔

ایضاً - 〃

گلستان مترجم - ترجمہ اُردو لفظ بلفظ۔

شرح گلستان - نادر شرح از ملا محمد اکرم ملتانی۔

ایضاً - مسمی بہ ریاض رضوان شرح از مولوی ریاض علی۔

ایضاً - مسمی بہ خیابان شارح حضرت سراج الدین علی خان آرزو۔

تضمین گلستان سعدی - مصنفہ منشی ہرگوپال تفتہ۔

Dastur-ul-Shura Kareem

بعون خالق کون و مکان فضل خلاق دین و زمان

درین زمان خجسته عنوان شرح نادر بصیرت افزا مسمی به

شرح تہذیب

مؤلفہ عالم اکمل فاضل اجل مولوی حافظ محمد نذیر صاحب رامپوری

در مطبع نامی منشی نولکشور مرمطبوع جهانگردید

Durr-i-yakta.

49 D 205

~~49153~~

Indian Institute, Oxford.

The Lucknow Sparks Library.
Presented
by
Munshi Newul Kishore.

